

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ХАРЧОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ**

**Факультет готельно -ресторанного та туристичного бізнесу імені проф.
В. Ф. Доценка**

Кафедра туристичного та готельного бізнесу

«До захисту в ЕК»

В.о. декана факультету

_____ Віта ЦИРУЛЬНІКОВА _____
(підпис) (прізвище та ініціали)

« ___ » _____ 20__ р.

«До захисту допущено»

В. о. завідувача кафедри

_____ Ірина МЕЛЬНИК _____
(підпис) (прізвище та ініціали)

« ___ » _____ 20__ р.

**КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА
НА ЗДОБУТТЯ ОСВІТНЬОГО СТУПЕНЯ МАГІСТРА**

зі спеціальності _____ 242 «Туризм» _____
(код та назва спеціальності)

освітньо-професійної програми «Туризмознавство» _____

на тему: «Розвиток екскурсійної діяльності на основі історико-культурного потенціалу Кіровоградської області»

Виконав: здобувач 2 курсу, групи ЗТУ-2-4М

_____ Мироненко Антон Михайлович _____
(прізвище, ім'я, по батькові повністю) (підпис)

Керівник _____ Антоненко Ірина Ярославівна _____
(прізвище, ім'я та по батькові повністю) (підпис)

Рецензент _____
(прізвище та ініціали) (підпис)

Я як здобувач(ка) Національного університету харчових технологій розумію і підтримую політику університету з академічної доброчесності. Я не надавав(-ла) і не одержував(-ла) недозволеної допомоги під час підготовки цієї роботи. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

Здобувач _____
(підпис)

Київ – 2022 р.

НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ХАРЧОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ
Інститут (факультет) готельно- ресторанного та туристичного бізнесу
Кафедра туристичного та готельного бізнесу
освітній ступінь магістр
Спеціальність 242 «Туризм»
(код і назва)
Освітньо-професійна програма «Туризмознавство»
(назва)

ЗАТВЕРДЖУЮ

**В. о. завідувачка
кафедри туристичного та
готельного бізнесу**

Ірина МЕЛЬНИК
“ ” 2021 року

ЗАВДАННЯ

НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ ЗДОБУВАЧА

Мироненка Антона Михайловича

(прізвище, ім'я, по батькові)

1. Тема роботи «Розвиток екскурсійної діяльності на основі історико-культурного потенціалу Кіровоградської області»
Керівник роботи Антоненко Ірина Ярославівна професор, доктор економічних наук, (прізвище, ім'я, по батькові, науковий ступінь, вчене звання)
затверджені наказом закладу вищої освіти від “25” листопада 2021 року
№ 969-КС

2. Строк подання здобувачем роботи 11.02.2022

3. Вихідні дані до роботи наукова, фахова література, статистична звітність

4. Зміст пояснювальної записки (перелік питань, які потрібно розробити)
Теоретичні основи екскурсійної діяльності на основі історико-культурного потенціалу Кіровоградської області
Дослідження культурно-історичного потенціалу Кіровоградської області
Проблеми та перспективи розвитку екскурсійної діяльності на основі історико-культурного потенціалу Кіровоградської області
Оцінка ефективності пропозицій щодо розвитку екскурсійної діяльності на основі історико-культурного потенціалу Кіровоградської області

5. Перелік графічного матеріалу
рисуноків – 7; таблиць - 16; формул - 1; додатків – 2

6. Консультанти розділів роботи

Розділ	Прізвище, ініціали та посада консультанта	Підпис, дата	
		завдання видав	завдання прийняв
I	Антоненко І. Я проф., д-р економ. наук		
II	Антоненко І. Я проф., д-р економ. наук		
III	Антоненко І. Я проф., д-р економ. наук		
IV	Антоненко І. Я проф., д-р економ. наук		

7. Дата видачі завдання 01.10.2021

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№	Назва етапів виконання кваліфікаційної роботи	Строк виконання етапів роботи	Примітка
1	Вибір і затвердження теми роботи	01.09.2021-30.09.2021 рр.	
2	Оформлення і затвердження завдання на роботу	01.10.2021-08.10.2021 рр.	
3	ВСТУП РОЗДІЛ 1 (Теоретичний)	11.10.2021-22.10.2021 рр.	
4	РОЗДІЛ 2 (Аналітичний)	25.10.2021-01.11.2021 рр.	
5	РОЗДІЛ 3 (Проектний)	05.11.2021-26.11.2021 рр.	
6	РОЗДІЛ 4 (Дослідно – рекомендаційний)	29.11.2021-10.12.2021 рр.	
7	Висновки та пропозиції. Список використаних джерел. Додатки	13.12.2021-24.12.2021 рр.	
8	Оформлення роботи за структурою, представлення кваліфікаційної роботи на кафедрі та попередній захист у комісії	28.12.2021-21.01.2022 рр.	
9	Доопрацювання, оформлення, друкування, підготовка матеріалів до захисту	24.01.2022-03.02.2022 рр.	
10	Представлення готової зшитої кваліфікаційної роботи на кафедрі	11.02.2022 р.	
11	Захист кваліфікаційної роботи в екзаменаційній комісії	21-22.02.2022 р.	

Здобувач _____

Мироненко А. М.

Керівник роботи _____

Антоненко І. Я.

РЕЗЮМЕ

на кваліфікаційну роботу

Мироненка Антона Михайловича

на тему: «Розвиток екскурсійної діяльності на основі історико-культурного потенціалу Кіровоградської області»

Кваліфікаційна робота складається зі 117 сторінок, вона містить 16 таблиці, 7 рисунків, 1 формула і 2 додатки.

В роботі досліджено процес розвитку екскурсійної діяльності Кіровоградської області на основі історико-культурного потенціалу її території. Оцінено природні ресурси та історико-культурний потенціал Кіровоградської області.

Проаналізовані дані Кіровоградської області. Оцінений стан розвитку екскурсійної діяльності на території Кіровоградської області.

Запропоновані екскурсійні тури на основі історико-культурного потенціалу Кіровоградської області, а також визначено їх економічну ефективність.

КЛЮЧОВІ СЛОВА: екскурсійний туризм, екскурсійна діяльність, історико-культурний потенціал.

ЗМІСТ

ВСТУП	6
РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ЕКСКУРСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ НА ОСНОВІ ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНОГО ПОТЕНЦІАЛУ РЕГІОНУ.....	9
1.1 Поняття про туристичний потенціал та його складові елементи	9
1.2 Теоретичні основи екскурсійної діяльності та її складових.....	17
1.3 Історико-культурний потенціал як основа формування екскурсійної діяльності регіону	24
Висновки до розділу 1	28
РОЗДІЛ 2. ДОСЛІДЖЕННЯ КУЛЬТУРНО-ІСТОРИЧНОГО ПОТЕНЦІАЛУ КІРОВОГРАДСЬКОЇ ОБЛАСТІ.....	29
2.1 Аналіз туристичного потенціалу Кіровоградської області	29
2.2 Аналіз історико-культурного потенціалу.....	35
2.3 Оцінка природного потенціалу.....	44
Висновки до розділу 2	49
РОЗДІЛ 3. ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ЕКСКУРСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ НА ОСНОВІ ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНОГО ПОТЕНЦІАЛУ КІРОВОГРАДСЬКОЇ ОБЛАСТІ.....	50
3.1. Шляхи вдосконалення туристичного бізнесу Кіровоградської області.....	50
3.2. Пріоритетні напрями розвитку туризму Кіровоградської області	69
Висновки до розділу 3	80
РОЗДІЛ 4 ОЦІНКА ЕФЕКТИВНОСТІ ПРОПОЗИЦІЙ ЩОДО РОЗВИТКУ ЕКСКУРСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ НА ОСНОВІ ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНОГО ПОТЕНЦІАЛУ КІРОВОГРАДСЬКОЇ ОБЛАСТІ	81
4.1 Обґрунтування методики дослідження екскурсійної діяльності на основі історико-культурного потенціалу Кіровоградської області.....	81
4.2. Розроблення портфелю екскурсій на основі історико-культурного потенціалу Кіровоградської області	86
4.3. Оцінка соціально- економічного ефекту запропонованих заходів.....	99
Висновки до розділу 4	101
ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ.....	101
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	107
ДОДАТКИ	

ВСТУП

Актуальність теми. В даний час туризм є одним із найбільш перспективних напрямів розвитку країни та регіонів зокрема. Він сприяє ефективному використанню природної та культурно-історичної спадщини, залучення до якої, з одного боку, служить збільшенню культурної грамотності, оздоровленню та відпочинку людей, а з іншого – економічному розвитку кожного регіону, оскільки туризм передбачає залучення додаткових коштів у економіку регіону.

Актуальність обраної теми полягає у дослідженні потенційних можливостей розвитку екскурсійної діяльності Кіровоградської області з метою збільшення потоку туристів в регіон.

Екскурсійна діяльність є важливою складовою успішного функціонування туризму. При організації багатьох видів туризму - культурного, археологічного, наукового, екологічного, релігійного, освітнього та інших - екскурсії обов'язково включаються до програм поїздок.

Це пов'язано з тим, що екскурсія – найкращий спосіб знайомства з іншою культурою. У сучасних умовах познайомити екскурсантів з новим матеріалом можна за допомогою інноваційних підходів.

Метою магістерської роботи є аналіз розвитку екскурсійної діяльності на основі історико-культурного потенціалу Кіровоградської області та розробка портфелю екскурсій

Завдання дослідження:

- розглянути поняття про туристичний потенціал та його складові елементи;
- надати теоретичні основи екскурсійної діяльності та її складових;
- проаналізувати історико-культурний потенціал як основу формування екскурсійної діяльності регіону;
- проаналізувати туристичний потенціал Кіровоградської області;
- зробити аналіз історико-культурного потенціалу;

- надати оцінку природного потенціалу;
- запропонувати шляхи вдосконалення туристичного бізнесу Кіровоградської області;
- розглянути пріоритетні напрями розвитку туризму Кіровоградської області;
- розробити портфель екскурсій на основі історико-культурного потенціалу Кіровоградської області;
- оцінити соціально- економічний ефект запропонованих заходів.

Об'єкт дослідження - історико-культурна спадщина Кіровоградського регіону як потенціал для розвитку екскурсійної діяльності та зростання інтересу до регіону з погляду туристичної галузі.

Предмет дослідження – екскурсійна діяльність на основі історико-культурного потенціалу Кіровоградської області.

Теоретичною основою роботи послужили дослідження вітчизняних та зарубіжних вчених, серед них: Зорін І. В., Квартальнов В. А., Александрова А. Ю., Карпова Г. А., Мідлтон В., Котлер Ф., Копанєв А. С.

Ключові аспекти проблем розвитку туризму в Кіровоградській області висвітлювалися в роботах О. Колотухи, В. Вовка та О. Мацібори, І. Волошина, С. Неділька, Н. Столярчук і О. Остапенко (2015) , В. Животовської та І. Салової, О. Миргородської та І. Козинської та ін. дослідників

Інформаційну базу роботи склали матеріали наукових семінарів та конференцій, нормативні акти та матеріали досліджень організацій, що займаються туристичною діяльністю.

Методичною основою магістерської роботи є комплекс загальнонаукових і спеціальних методів: теоретико-методологічний, статистичний та системний аналіз, порівняння, аналогія, класифікація, проектування та прогнозування.

Наукова новизна. В роботі зроблено актуальний аналіз історико-культурного потенціалу Кіровоградської області, та на його основі

запропоновано шляхи вдосконалення туристичного бізнесу Кіровоградської області.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що запропонований автором портфель екскурсій на основі історико-культурного потенціалу Кіровоградської області буде сприяти розвитку туризму в регіоні.

Структура роботи. Магістерська робота викладена на сторінок, складається із вступу, чотирьох розділів, висновків, списку використаних джерел із найменувань, додатків.

РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ЕКСКУРСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ НА ОСНОВІ ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНОГО ПОТЕНЦІАЛУ РЕГІОНУ

1.1 Поняття про туристичний потенціал та його складові елементи

Сьогодні представляється розумним аналіз трьох основних точок зору, що формують два базові та один синтетичний підхід до розуміння туристичного потенціалу території: підхід, що йде від оцінки пропозиції, і підхід, що йде від оцінки попиту [2,3].

Перший підхід (від оцінки пропозиції) виходить із припущення, що міра туристичного потенціалу є функція, що залежить, по-перше, від чисельності та якості об'єктів туристичного тяжіння (туристських атракторів) і, по-друге, від розвиненості туристичної інфраструктури території. Такий підхід можна зустріти, наприклад, у Д. Споттса, Б. Боєрса та С. Коттрелл, А. Сазикіна, Д. Ушакова. Варто зазначити, що на сьогоднішній день в українській практиці даний підхід до оцінки туристичного потенціалу території є найпоширенішим [8].

Передбачається, що туристичний потенціал має не просто об'єктивну, але «об'єктну» основу, тобто складається із сукупності туристичних атракторів та об'єктів інфраструктури. З. Холл і З. Пейдж висловлюють гіпотезу, що виникнення цього підходу було зумовлено свого часу традицією застосування економіки туризму концепцій і моделей економічної географії.

Відповідно до цього підходу виходить, що нарощування кількості музеїв, кількості маршрутів для піших прогулянок та/або місць розміщення на території має автоматично забезпечувати підвищення туристичного потоку – проте легко побачити, що на практиці це не завжди так. Підхід, що йде від оцінки попиту, є складнішим з погляду практичного застосування, хоча, ймовірно, більш методологічно коректним.

Передбачається, що туристичний потенціал виражається обсягом туристського потоку; при цьому серед представників цього підходу немає

єдності в думках: чи йдеться про поточний туристичний потік (який можна виміряти досить об'єктивно) або про можливий/прогнозований туристичний потік (оцінки якого містять певну частку суб'єктивності).

Прибічники цього підходу переконані, що туристи – найкращі судді туристської привабливості території, отже, попит із боку є точним заходом туристського потенціалу території. Яскравими представниками цього підходу є Й. Кріппендорф, М. Опперман, С. Юровський та М. Олсен. Так, Йост Кріппендорф розглядає туристичний потенціал через призму можливості створення «кінцевого туристичного продукту» та можливості розвитку економічно обґрунтованого туризму (фокусуючись на обмеженнях та можливостях використання цих об'єктів для формування кінцевого туристичного продукту).

Третій підхід (Синтетичний), досить популярний сьогодні, стверджує, що туристичний потенціал тісно пов'язаний з попитом, але при цьому ключовим чином залежить від пропозиції.

Туристський потенціал базується на туристичній пропозиції території (системі туристських атракторів та інфраструктури території), але залежить від туристичного попиту (суб'єктивне уявлення туристів про привабливість території для цілей туризму); при цьому туристський попит та пропозиція впливають один на одного. Представниками даного підходу є С. Форміка, Дж. Ребейро та Л. Верейро, С. Яту та М. Булай. Отже, можна визначити туристський потенціал території як здатність території генерувати певний туристський потік, що ґрунтується на системі туристських ресурсів території і сформованого у потенційних споживачів образу туристської привабливості території.

У даному визначенні ми підкреслюємо, що здатність території генерувати туристичний потік безпосередньо залежить від наявності туристських ресурсів: об'єктів туристської привабливості (туристських атракторів), розвиненості туристичної інфраструктури і транспортної доступності території. При цьому поінформованість споживачів про

туристичні об'єкти території, бренд території здатні відчутно впливати на формування турпотoku [16].

Оскільки туристичний потенціал території не статичний і здатний змінюватися згодом, величезну роль його розкритті грає застосування маркетингового інструментарію

Потенціал має кілька проявів, які в сукупності і виражають його суть [4]:

- потенціал визначає минуле з погляду відображення сукупності накопичених властивостей, що зумовлюють здатність до будь-якої діяльності та досягнення будь-яких цілей (потенціал приймає значення «ресурс»);
- потенціал відображає сьогодення з погляду практичного застосування та використання наявних здібностей (потенціал має значення «резерв»);
- потенціал розвитку (майбутнє), у процесі якого сформується нові можливості (потенціал має значення "можливості") (рис. 1.1).

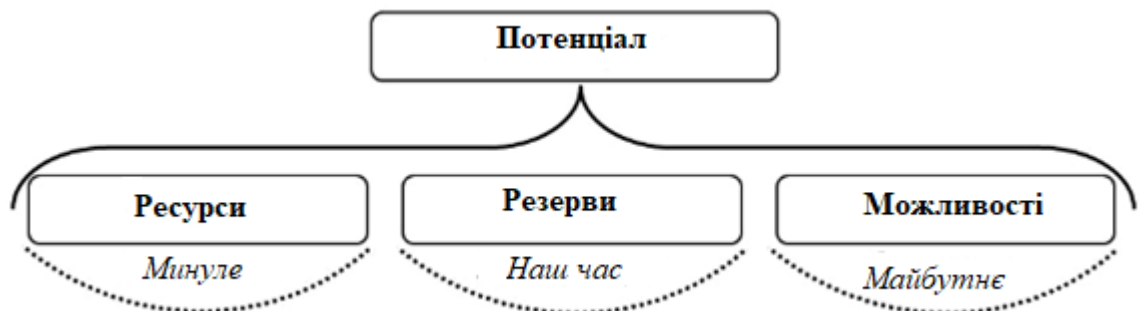

Рис.1.1 Складові поняття «потенціал»

Виходячи зі сказаного, туристський потенціал є просторово-часовим поєднанням природних, суспільних і природно-громадських ресурсів, резервів і можливостей для організації та здійснення туристичної діяльності.

Таким чином, з концептуальних позицій туристські ресурси є вже освоєною сукупністю елементів і явищ дійсності для організації та здійснення туристської діяльності людиною з метою задоволення її потреб.

Під час аналізу факторів привабливості територій та залучення туристичних потоків необхідно чітко визначитися, на кого в першу чергу розрахована політика розвитку туризму: на залучення туристів (довготривала складова туристичного потоку) або залучення екскурсантів (короткочасна складова туристичного потоку) Який бренд території просуватиме і які ключові фактори успіху (відповідно до ресурсної концепції) використовувати. Правильно оцінюючи можливості того чи іншого регіону, необхідно зробити чіткий вибір, який ляже в основу політики.

Таким чином, туристський потенціал території є межею людських знань про максимально ефективне використання ресурсів, резервів та можливостей в ідеальних умовах для організації та здійснення туристської діяльності при максимальному задоволенні потреб суб'єктів, пов'язаних з цим процесом, збереженні природи та навколишнього середовища.

Поряд із туристичною інфраструктурою варто відзначити підприємців та/або кадри, які у сучасних реаліях відіграють величезну роль, оскільки саме передовий досвід створення та забезпечення туристських послуг є основою конкурентоспроможності туристичних територій та об'єктів. Їхній творчий потенціал здатний перекрити значну кількість структурних прогалів у туристському потенціалі території, а креативність є основою формування нового та унікального туристичного продукту навіть на «порожньому місці».

Сама територія також виступає як специфічний ресурс, який структурно можна розділити на два класи: ресурси простору, які характеризуються певною метрикою та топологією та виражаються через відомі параметри площі, протяжності, форми; ресурси місцезнаходження по відношенню до інших об'єктів, фактично є категорії географічного положення. Вигідне географічне положення є важливим простором.

Крім перерахованої класифікації їх можна підрозділити і з інших підстав, наприклад: за функціями, галузевою належністю, хронологічним, характером використання. масштабів і т.д.

Можливість реалізації та розвитку туристського потенціалу об'єкта (території) залежить від факторів та умов. За генезою фактори та умови ділять на географічне положення, історичні, просторові, природні, економічні, політико-правові, екологічні, медико-санітарні, демографічні, соціальні, культурні, інфраструктурні, технологічні, організаційно-управлінські, інноваційні та кадрового забезпечення. За належністю до території фактори та умови поділяються на внутрішні (ендогенні), зовнішні (екзогенні) та внутрішньо-зовнішні (ендогенно-екзогенні). Також їх можна розділити на туристичні потреби, що генерують, і попит і реалізують їх, на статичні в часі та динамічні, на системоутворюючі та системоруйнуючі, на позитивні, негативні та нейтральні, на керовані, слабокеровані та некеровані, на латентні (приховані) та очевидні тощо [8; 9].

У вітчизняній та зарубіжній літературі, присвяченій проблематиці туристського потенціалу, наводиться велика кількість визначень різних його видів, проте відсутня загальна класифікація за різними ознаками.

Пропонується наступна загальна класифікація туристичного потенціалу за різними ознаками:

1. За рівнем агрегованості оцінки:

а) сукупний туристський потенціал регіону - це сукупність ресурсів, які перебувають у його розпорядженні з метою організації туристичної діяльності;

б) приватний туристський потенціал – складова частина сукупного туристського потенціалу регіону.

До нього відносяться:

- Економіко-туристський потенціал регіону - це потенційно придатні сили та засоби регіону (матеріальні, природні, трудові та ін. ресурси), необхідні для відтворення туристичного продукту на регіональному рівні;

- Соціально-туристський потенціал регіону - сукупність різних соціальних умов, що є у регіону (тобто умов загальнолюдського суспільного

життя), які необхідні для здійснення регіональної туристської діяльності. Складається з духовного та морально-психологічного потенціалів.

Оскільки туристський потенціал регіону є системою, йому властиві такі властивості будь-якої системи, як цілісність, ємерджентність і розділ елементів. Разом з тим туристичний потенціал має особливі, тільки йому властиві характеристики (рис. 1.2).

Рис. 1.2 Особливі характеристики туристичного потенціалу

Духовний туристський потенціал - це духовні якості населення, що викликають інтерес у туристів;

Морально-психологічний туристський потенціал - це морально-психологічний стан, що складається на даний момент у суспільстві і відображає процес виховання населення регіону в правильному відношенні до туризму як явища і туристу як його суб'єкту.

2. За змістом:

а) економічний туристський потенціал (ТПТ (е)) – це здатність суб'єктів господарювання та органів управління формувати туристський (рекреаційний) продукт території шляхом використання сукупних ресурсів розвитку території з метою задоволення потреб населення та цільових ринків;

б) технічний туристичний потенціал (ТПТ (т)) – це потенціал території, що стосується можливості залучити таку кількість туристів, яка може дозволити собі прийняти кошти розміщення туристів або загалом певний регіон з готівковими природними ресурсами, враховуючи допустиме рекреаційне навантаження на цю територію.

3. За мірою реалізації:

а) реальний (досягнутий) туристичний потенціал (виявлений та залучений);

б) стратегічний туристичний потенціал (виявлений, але не залучений (вектор розвитку))

4. За джерелами формування:

а) туристичний потенціал можливостей – сукупність можливостей, що об'єктивно складаються на території регіону та сприяють відтворенню регіонального туристичного продукту;

б) туристичний потенціал потреб – визначає рівень використання потенціалу можливостей; його джерелом є суб'єктивні потреби туристів у туристському продукті того чи іншого виду та якості.

5. За видом навантаження на туристичний об'єкт чи місцевість:

а) загальний туристський пропускний потенціал - це те максимальне навантаження, яке може витримати той чи інший туристський об'єкт без серйозної шкоди для місцевих ресурсів, негативного впливу на враження від поїздки та без виникнення соціально-економічних проблем у населення;

б) екологічний туристський пропускний потенціал - це рівень відвідуваності об'єкта чи місцевості, перевищення якого призводить до

неприйнятних екологічних наслідків або внаслідок дій (або природних процесів життєдіяльності) самих туристів, або внаслідок функціонування інфраструктури, що обслуговує туризм;

в) туристський соціальний пропускний потенціал - це рівень відвідуваності туристського об'єкта чи місцевості, перевищення якого тягне у себе погіршення вражень від поїздки;

г) місцевий туристський соціальний пропускний потенціал - це рівень відвідуваності, перевищення якого призводить до негативних наслідків для місцевої культури та погіршення взаємин місцевого населення з туристами.

д) інфраструктурний туристський пропускний потенціал – це кількісні характеристики інфраструктури регіону, що визначають її здатність задовольняти запити туристів (довжина та густина дорожнього покриття, кількість транспортних засобів на всіх видах транспорту, рівень електрифікації, водопостачання, каналізації, кількість готельних номерів у готелях різного класу тощо)

Таким чином, туристичний потенціал регіону представляє собою динамічну, складну та високоорганізовану систему, що має велику кількість взаємопов'язаних елементів, які виконують функції під час створення туристичного продукту, в тій якості та кількості, які визначає ринок.

Туристичний потенціал є система, яка має певні властивості, серед яких слід виділити подільність елементів, цілісність та емерджентність.

Існує велика кількість варіантів класифікації туристичного потенціалу за ознакою, але більш розповсюдженими є:

- за змістом
- за джерелами формування
- за агрегованими оцінками
- за видом навантаження на туристичний об'єкт
- за реалізацією.

1.2 Теоретичні основи екскурсійної діяльності та її складових

Екскурсія (від лат. *excursio* - прогулянка, поїздка) представляє собою колективний або груповий захід з відвідування певної локації, наприклад – музей, визначне місце, виставка, підприємство. Також екскурсія може бути у формі поїздки, прогулянки з метою освіти, науки, спорту та розваг.

Кожна екскурсія передбачає присутність кваліфікаційного спеціаліста-гіда, екскурсовода, який володіє інформацією, має професійну оцінку, розуміє всі історичні факти, які пов'язані з об'єктом екскурсії. [31]. Важливою відмінністю екскурсії є її тривалість – менше 24 годин. Існують різні класифікації екскурсії. В даний час екскурсії класифікуються: а) за змістом; б) за складом та кількістю учасників; в) за місцем проведення; г) за способом пересування; д) за тривалістю; е) формою проведення [10, з. 82].

При розгляді поняття «сутність екскурсії» необхідно пам'ятати обумовленість екскурсійного процесу об'єктивними вимогами. Будь-яка екскурсія є певним процесом, який зумовлено закономірними явищами та ознаками, наприклад тематика, емоції, активність, цілеспрямованість.

Під час екскурсії гід або екскурсовод проводить показ об'єктів, розкриває тему екскурсії, розповідає всю інформацію, значення, практичні аналітичні дані по екскурсійному об'єкту.

В рамках організації екскурсійної діяльності класифікація екскурсій є теоретичною основою для організації роботи туристських підприємств, навчання екскурсоводів, розробки навчальної та методичної літератури, підготовки екскурсій та їх проведення. [14]

Екскурсія має свої організаційні та методичні особливості, у тому числі загальні для всіх видів ознаки:

- довжина часу проведення від 45 хвилин до 24 годин;
- наявність екскурсантів (групи або індивідуалів);
- наявність екскурсовода, що проводить екскурсію;

- наочність, візуальне сприйняття, показ екскурсійних об'єктів на місці їх розташування;
- пересування учасників екскурсії за заздалегідь складеним маршрутом;
- цілеспрямованість показу об'єктів, наявність встановленої теми;
- Активна діяльність учасників у формі спостереження, вивчення, дослідження об'єктів.

Екскурсія є результатом специфічної творчості, оскільки створення нової екскурсії – це дуже складний процес, який потребує великої напруги та витрачання інтелектуальних сил. Під час підготовки екскурсії здійснюється підбір об'єктів для показу туристам, вибір матеріалів та їх дослідження.

Під час підготовки екскурсії є два основних напрями:

а) розробка нової теми екскурсії, тобто створення нового туристського продукту;

б) підготовка екскурсовода до проведення вже розробленої та раніше проведеної екскурсії, але нової для самого екскурсовода. В цьому випадку екскурсовод може додати до екскурсії щось своє (нові об'єкти показу, новий текст).

Підготовка нової екскурсії поділяється на два основні етапи:

1. Попередня робота. Під час цього етапу екскурсовод підбирає матеріали та об'єкти показу для екскурсії, досліджує їх, тобто накопичує знання з теми майбутньої екскурсії.

2. Безпосередня розробка нової екскурсії включає:

- опрацювання фактів, різних відомостей;
- складання маршруту екскурсії;
- роботу над змістом нової екскурсії;
- написання тексту екскурсії;
- роботу над методикою проведення екскурсії (складається методична розробка, вибирається максимально ефективні методичні прийоми показу та оповідання для окремих частин екскурсії);

- підготовка всіх документів для екскурсії. Близько половини всього часу екскурсовод витрачає збір матеріалів та відбір об'єктів для показу. Схема будь-якої екскурсії однакова і не залежить від теми та місця проведення.

Екскурсія складається зі вступу, основної частини, висновків, які поєднуються між собою логічними переходами.

Основна частина складається з кількох підтем (5-10), які розкривають загальну тему екскурсії [7]. Об'єкти для показу на екскурсії відбираються за певними критеріями та правилами.

Об'єкти повинні розташовуватись на маршруті так, щоб забезпечувався безперервний вплив на учасників екскурсії. Як об'єкти показу на екскурсії можуть бути:

- пам'ятники архітектури та містобудування (вулиці, історичні будівлі, площі, фортеці, мости та ін.);
- пам'ятники археології (кургани, наскельні малюнки, городища, залишки стародавніх поселень, каналів, кам'яні статуї та ін.);
- експозиції державних та народних музеїв, картинних галерей, виставок;
- пам'ятники мистецтва (скульптури, монументи та ін.);
- пам'ятники природи (сади, річки, парки, заповідники, дерева та ін.);
- пам'ятні місця.

При підготовці екскурсії екскурсовод повинен з безлічі об'єктів, які відповідають темі екскурсії, відібрати найцікавіші за зовнішнім виглядом та за тією інформацією, яку вони несуть, оскільки це впливає на ефективність екскурсії.

Під час підготовки екскурсії застосовується методика відбору екскурсійних об'єктів з урахуванням визначення цінності та значимості конкретного об'єкта на розкриття теми.

Для оцінки об'єктів, які можуть бути включені в екскурсію, використовуються такі критерії:

- пізнавальна цінність (зв'язок об'єкта з певними історичними подіями, життям та діяльністю знаменитих людей, художні переваги об'єкта);
- популярність серед населення;
- незвичайність (екзотичність), неповторність об'єкта;
- виразність об'єкта (перевага надається об'єкту, який оптимально вписується в місцевість, що гармонує з іншими об'єктами);
- збереження об'єкта, його стан, підготовленість до показу та здатність зовнішнім виглядом викликати позитивні емоції у екскурсантів;
- місце розташування об'єкта (відстань до об'єкта показу, зручність під'їзду (підходу) до нього та ін.);
- тимчасове обмеження показу об'єкта (за добою, місяцем, сезоном).[22]

Правильний відбір екскурсійних об'єктів забезпечує зорову основу сприйняття екскурсії та глибоке розкриття її теми. Об'єкти однієї екскурсії не бажано дублювати в іншій екскурсії. Екскурсія має переважувати великою кількістю відвідуваних об'єктів, оскільки це збільшує її тривалість, підвищує стомлюваність туристів, тема екскурсоводом висвітлюється поверхово.

Для міської оглядової екскурсії тривалістю 4-5 академічних годин достатньо 15-20 об'єктів, для тематичної – 8-10 об'єктів. Під час підготовки екскурсії об'єкти бажано вивчати безпосередньо на місці їх розташування, що дозволить екскурсоводу вільно орієнтуватися в об'єкта, правильно і чітко вести його показ [8].

Ефективність екскурсії залежить від техніки її проведення, від зв'язку між методикою і технікою ведення. До техніки ведення екскурсії висувається низка вимог. Розглянемо їх.

Знайомство екскурсовода із групою. Увійшовши в автобус, екскурсовод вітається, називаючи себе установа, ім'я водія, знайомиться з екскурсантами, тим самим встановлюючи з ними контакт. Вихід екскурсантів із автобуса. Екскурсантів наперед готують до виходу. У вступному слові екскурсовод

називає кількість зупинок із виходом групи, пояснює значення цих виходів. На зупинках першим виходить екскурсовод, тим самим показуючи напрямок руху групи до об'єкта. При інших зупинках (санітарні або для покупки сувенірів) екскурсовод повідомляє точний час (годину та хвилини) відправлення автобуса. Під час скорочення чи збільшення часу стоянки також повідомляється екскурсантам. Розташування групи біля об'єкта. У спеку екскурсовод розташовує групи в тіні, під час дощу - розміщує екскурсантів під дахом, під деревами. В окремих випадках для огляду об'єкта показу вибирається кілька точок: далека, якщо об'єкт показується разом із навколишнім середовищем чи іншими об'єктами; ближня, якщо з'являються окремі частини будівлі, місцевості, об'єкта природи.

При одночасному розташуванні кількох груп в одного об'єкта між ними створюється така відстань, щоб один екскурсовод своєю розповіддю не заважав іншому, щоб група не затуляла об'єкт показу.

Пересуваються екскурсанти від автобуса до об'єкта, від об'єкта до автобуса, між об'єктами групою, екскурсовод перебуває у центрі групи, кілька йдуть попереду, кілька поруч, інші позаду. Екскурсовод повинен домагатися, щоб при пересуванні групи на маршруті не порушувалася цілісність, група не розтягувалася. У пішохідній екскурсії темп руху екскурсантів повільний, неквапливий, оскільки об'єкти показу розташовані поруч один з одним.

Екскурсовод керує пересуванням екскурсантів та під час їхньої самостійної роботи на маршруті: обходу навколо об'єкта, щоб самим прочитати напис.

Повернення екскурсантів до автобуса. При посадці екскурсантів до автобуса гід стоїть праворуч від входу і непомітно перераховує екскурсантів, що входять до автобуса. Якщо всі учасники екскурсії увійшли, гід входить до автобуса останнім і просить водія почати рух.

Місце екскурсовода. Екскурсовод в автобусі займає таке місце, звідки добре видно об'єкти показу, а в полі зору знаходяться і всі екскурсанти. Водночас екскурсанти мають його бачити.

Дотримання часу екскурсії. На розкриття кожної підтеми повинен витрачатися точний час, який заздалегідь запланований: показ об'єктів, розповідь екскурсовода, пересування маршрутом до наступного та рух групи біля об'єктів, що спостерігаються. Якщо екскурсія значно скорочується за часом, то екскурсовод повинен скорочувати час, відведений на розкриття теми, залишаючи все головне у змісті екскурсії та прибираючи другорядне. Техніка проведення оповідання під час руху автобуса. Розповідь під час руху автобусом ведеться екскурсоводом через мікрофон. При під'їзді до важливих об'єктів чи населених пунктів автобус зупиняють та пояснюють. Відповіді на запитання екскурсантів. Запитання під час екскурсії бувають наступного характеру: питання екскурсовода екскурсантам; питання, поставлені під час оповідання, куди відповідає екскурсовод; риторичні питання з метою активізації уваги екскурсантів; питання, що задаються учасниками екскурсій на тему.

Головне правило роботи з такими питаннями – не потрібно переривати розповідь та давати негайну відповідь на них, не потрібно також відповідати на запитання після завершення кожної з підтем. Відповіді на запитання екскурсовод надає після закінчення екскурсії.

Паузи у екскурсії. Екскурсовод повинен робити паузи між окремими частинами оповідання, розповіддю та екскурсійною довідкою в дорозі, логічним переходом та розповіддю про об'єкт та події, мають бути невеликі перерви.

Техніка використання "портфеля екскурсовода". Зміст портфеля екскурсовода: фотографії, малюнки, репродукції картин, портрети, креслення, копії документів мають свій порядковий номер. Це визначає послідовність демонстрації цього експонату екскурсантам. Екскурсовод може показувати експонат зі свого робочого місця, передаючи його до рук

екскурсантів рядами. Іноді здійснюється програвання магнітофонних та відеозаписів. Під час проведення екскурсій використовують елементи ритуалу. Перед початком екскурсії екскурсовод повідомляє про те, що необхідно дотримуватись певного ритуалу (наприклад, покласти квіти на могилу).

Гід повинен знати порядок покладання квітів, проходження екскурсантів у місцях розташування братських могил та обелісків, участі у почесній варті, у хвилині мовчання, правила поведінки біля Вічного вогню та інші. В результаті складеної характеристики можна стверджувати, що екскурсією є добре продуманий показ пам'яток, пам'яток історії та культури, з докладним аналізом об'єктів, що знаходяться перед очима, і розповіддю про них.

Екскурсійну діяльність, як і будь-яку іншу діяльність в умовах нової економіки, не обійшло впровадження інновацій. Інноваціями в екскурсійній діяльності є нові за якістю та тематикою маршрути, а також екскурсійні розробки, які включають як удосконалення класичних екскурсій, так і впровадження нових екскурсій і послуг [9].

Статус інноваційного продукту екскурсія може отримати за умови, якщо в процесі створення та впровадження екскурсійного продукту використовувалися новітні інформаційні технології та конструктивно нові методи та прийоми. В даний час туристи стали більш досвідченими, їх уже не задовольняють традиційні оглядові та тематичні екскурсії.

В результаті зростання попиту на незвичайні екскурсійні продукти, з'явилися інноваційні тематичні екскурсії, наприклад, місцями природних і техногенних катастроф, підвалами, підземеллями і дахами будівель, містичними місцями, бомбосховищами і занедбанними будинками, місцями великих страт і вбивств частини з можливістю використання зброї та техніки, у музеї просто неба, військово-історичні реконструкції, романтичні екскурсії та багато іншого[10].

Також впровадження інновацій не обійшло ознайомлювальні екскурсії, з'явився новий вид оглядових екскурсій Нор-он Нор-off, що дослівно

перекладається з англійської мови як «заскочити-вискочити». Цей вид екскурсійного продукту включає як інновації в технології розробки та проведення екскурсії, так і технологічні інновації.

Зокрема, застосування аудіогідів, можливість придбання квитка через Інтернет з використанням QR-коду замість стандартного квитка та мобільного інформаційного листка замість паперового.

1.3 Історико-культурний потенціал як основа формування екскурсійної діяльності регіону

До культурної спадщини відносяться «матеріальні та духовні цінності, створені в минулому, а також пам'ятники та історико-культурні території та об'єкти, значущі для збереження та розвитку самобутності України, їхнього внеску у світову цивілізацію» [3].

Культурна спадщина – це «унікальні та еталонні природні та культурно-історичні комплекси, окремі об'єкти матеріальної та духовної культури, об'єкти живої та неживої природи, витвори мистецтва, традиційні форми господарства, соціокультурного життя та природокористування, що застосовуються технології» [1,с.3].

Культурно-історична спадщина – це частина життєвого середовища, яке може знаходитися окремо від суб'єкта середовища, яким виступає людина. Поняття «життєве середовище» характеризується включенням середовища через життєву ситуацію в ціннісно-забарвлений світ людини. Збереження спадщини можливе лише у тому випадку, коли воно стає елементом життєвого середовища.

Характерними ознаками історико-культурної спадщини є:

- нерухоме майно разом з їх територіями, що історично склалися (будівлі, споруди, споруди);

- історико-культурна цінність об'єкта для суспільства та держави з погляду історії, археології, архітектури, містобудування, мистецтва, науки і техніки, естетики, етнології чи антропології, соціальної культури, яка визначається на підставі результатів державної історико-культурної експертизи, що проводиться за рішенням спеціально уповноважених державних органів;
- вік об'єкта (до єдиного державного реєстру об'єктів культурного) спадщини можуть бути включені об'єкти культурної спадщини, з моменту створення яких або з моменту історичних подій, пов'язаних з якими, минуло не менше 40 років);
- особливий статус (включення до державного списку чи державного реєстру об'єктів культурної спадщини на підставі рішень відповідних державних органів виконавчої влади).

До основних видів історико-культурної спадщини належать:

- пам'ятники природи, які включають геологічні та геоморфологічні (оголення порід, окремі валуни, форми рельєфу та ін.), гідрологічні та гідрологічні (річки, озера, ключі, джерела, мінеральні джерела та ін.), ботанічні (лісові масиви, окремі дерева тощо), ландшафтні (лісові та болотні урочища), тобто природні пам'ятки, що складаються з фізичних та біологічних утворень, що мають універсальну цінність з погляду естетики чи науки;
- пам'ятники культурно-природної спадщини – штучні форми рельєфу (кургани, вали, насипи, виїмки, ями), штучні водойми та насадження, акліматизовані види тварин та їх місцеперебування, ґрунти;
- історичні населені пункти, які зберегли своє історичне середовище, зв'язок із природним оточенням, планувальну структуру – особливі елементи спадщини регіону, що мають фізичну, історичну, естетичну та символічну цінності, що містять у собі величезний обсяг історичної та культурної інформації;

- архітектурні пам'ятки – культові, пам'ятники військової та цивільної архітектури, малі форми;
- історичні пам'ятки чи пам'ятні місця, до яких належать місця чи споруди, пов'язані з історичними подіями, життям відомих історичних діячів, а також представників літератури та мистецтва [2].

Культурно-історичну спадщину можна класифікувати таким чином:

- пам'ятники природи, які включають геологічні та геоморфологічні (оголення порід, окремі валуни, форми рельєфу та ін.), гідрологічні та гідрогеологічні (річки, озера, ключі, джерела, мінеральні джерела та ін.), ботанічні (лісові масиви, окремі дерева тощо), ландшафтні (лісові та болотні урочища), тобто природні пам'ятки, що складаються з фізичних та біологічних утворень, що мають універсальну цінність з погляду естетики чи науки;
- пам'ятники культурно-природної спадщини – штучні форми рельєфу (кургани, вали, насипи, виїмки, ями), штучні водойми та насадження, акліматизовані види тварин та їх місцеперебування, ґрунти;
- історичні населені пункти, які зберегли своє історичне середовище, зв'язок із природним оточенням, планувальну структуру – особливі елементи спадщини регіону, що мають фізичну, історичну, естетичну та символічну цінності, що містять у собі величезний обсяг історичної та культурної інформації;
- архітектурні пам'ятки – культові, пам'ятники військової та цивільної архітектури, малі форми;
- історичні пам'ятки чи пам'ятні місця, до яких належать місця чи споруди, пов'язані з історичними подіями, життям відомих історичних діячів, а також представників літератури та мистецтва [2].

Відповідно до історичної, наукової, художньої чи іншої культурної цінності об'єкти культурної спадщини поділяються на такі категорії історико-культурного значення:

- об'єкти культурної спадщини національного значення – об'єкти, що мають історико-архітектурну, художню, наукову та меморіальну цінність, що мають особливе значення для історії та культури України, а також об'єкти археологічної спадщини;
- об'єкти культурної спадщини регіонального значення – об'єкти, що мають історико-архітектурну, художню, наукову та меморіальну цінність, що мають особливе значення для історії та культури України;
- об'єкти культурної спадщини місцевого (муніципального) значення (об'єкти, що мають історико-архітектурну, художню, наукову та меморіальну цінність, що мають особливе значення для історії та культури муніципальної освіти).

Основними складовими історико-культурного потенціалу є різноманітні об'єкти та явища культурної спадщини, що мають як матеріальні форми існування (матеріальна спадщина, втілена в реальних пам'ятках історії та культури, відокремлення територій високої історико-культурної та природної значимості та ін.), так і нематеріальні форми об'єктивації у реальному географічному просторі (культурні традиції, що практикувалися в минулому або збереглися та підтримуються дотепер) [1].

Проблеми збереження та використання, у тому числі й туристичного, історично сформованих форм матеріальної та нематеріальної спадщини неможливо розглядати без урахування характеристик вміщуючого природного ландшафту. Розмаїття структури та естетична привабливість ландшафтів значно підвищують історико-культурний потенціал регіону, роблять додатковий внесок у ефективність його реалізації. Високі естетичні якості ландшафту певною мірою сприяють розвитку сучасних культурних ініціатив, є додатковим стимулом збільшення туристичного потоку тощо.

Висновки до розділу 1

Отже, туристичний потенціал регіону представляє собою наявність в регіоні можливостей до розвитку індустрії туризму з метою одержання позитивних показників та соціально-економічних ефектів, підвищення привабливості регіону в сегменті туризму. Це сукупність всіх ресурсів регіону, які є в розпорядженні та в арсеналі регіону.

Природний та історико-культурний потенціал регіону може бути охарактеризований інтегральним поєднанням чотирьох різноякісних оціночних показників, виражених індексами:

- 1) матеріальної історико-культурної та природної спадщини;
- 2) нематеріальної культурної спадщини;
- 3) естетичну привабливість території;
- 4) забезпеченості закладами культури [2].

Три перші інтегральні індекси дозволяють врахувати потенціал матеріальної та нематеріальної історико-культурної та природної спадщини, можливий для використання при розвитку туристичної діяльності на території регіону.

Значення четвертого індексу вказують на затребуваність та ефективність використання сформованого комплексу об'єктів та елементів спадщини у діяльності сучасних закладів культури, тим самим визначаючи «організаційну» частину історико-культурного потенціалу, особливо важливу під час оцінки перспектив розвитку туризму та рекреації на території.

РОЗДІЛ 2. ДОСЛІДЖЕННЯ КУЛЬТУРНО-ІСТОРИЧНОГО ПОТЕНЦІАЛУ КІРОВОГРАДСЬКОЇ ОБЛАСТІ

2.1 Аналіз туристичного потенціалу Кіровоградської області

Кіровоградщина – розташована з межиріччя Дніпра і Південного Бугу. На Кіровоградщині – 21 район, 291 сільрада, 12 міст, 26 селищ міського типу. Природа. Кіровоградщина розташована в південній частині Придніпровської височини. Поверхня її рівнинна, розчленована долинами річок, ярами та балками.

Переважні висоти 150 – 200 м, найбільші – на південному заході (до 269 м), найменші – в заплавах Дніпра (57 м) та Інгулу (39 м). На Кіровоградщині – велике родовище бурого вугілля (частина Дніпровського буровугільного басейну). [68]

Є родовища нікелевої та залізної руд, будівельних матеріалів (сірий і рожевий граніти – кіровоградські родовища гранітів: лабрадорит, кварцит, мергель, каолін та ін.), амфіболітів, горючих сланців, торфу, графіту (Завалівське родовище графіту). Клімат області помірно континентальний. Зима м'яка, з частими відлигами. Пересічна температура січня -5, -6°, липня +20, +21°.

Тривалість періоду з температурою понад +10° - 162 – 170 днів. Річна кількість опадів 420 – 470 мм (максимум у теплу пору року). Річки Кіровоградщини належать до басейнів Дніпра (Тясмин, Цибульник, Інгулець) й Південного Бугу (Інгул, Синюха, Синиця). Вони мають рівнинний характер, широкі долини, що звужуються в місцях виходів кристалічних порід Українського щита.

На півночі територію Кіровоградщини омивають води Кременчуцького і Дніпродзержинського водосховищ, у межах – Новоархангельське, Червонохутірське, Гайворонське й Тернівське водосховища. Споруджено водовід Дніпро (м. Світловодськ – м. Кропивницький). Кіровоградщина

розташована у лісостеповій та степовій зонах. У ґрунтовому покриві переважають чорноземи.

В лісостеповій, північній частині області, поряд з глибокими чорноземами, поширені опідзолені чорноземи, світло-сірі та сірі опідзолені ґрунти; у степовій, південній – звичайні середньогумусні та малогумусні чорноземи. Ліси (дуб, граб, ясен, клен, сосна, липа) і чагарники займають 111 6,1% території.

На території Кіровоградщини трапляються козуля, лось, дика свиня, вовк, лисиця, заєць-русак, куниця, борсук, хом'яки, ховрахи, миші; з птахів – горлиця, яструб, дятел, жайворонки, перепел, качка, рідше – сіра куріпка, кулик, дрофа, орел. Акліматизовані ондатра, нутрія, норка. В степовій частині Кіровоградщини, у заплаві річки Боковеньки міститься дендропарк «Веселі Боковеньки».

На Кіровоградщині виявлено 44 найпривабливіших туристично-рекреаційних об'єктів, проаналізовано інтелектуальний потенціал та складена легенда до картосхеми з геопросторовим їх розміщенням. На картосхемі всі об'єкти позначені порядковими номерами, які ідентичні номерам в легенді [1-6].

В межах території Кіровоградської області виділено 1054 об'єктів, що відповідають сучасним критеріям атрактивності (привабливості) і розглядаються як ресурсна база розвитку туризму. Вони розподілені на 4 надгрупи, 7 груп і 16 класів (табл. 2.1).

Таблиця 2.1

Класифікація туристичних ресурсів Кіровоградської області

№	Над група	Група	Клас	Кількість
1.	Природні	Ландшафтно- кліматичні	Ланшафтно- кліматичні	32
2.		Біосферні		
3.		Бальнеологічні	Бальнеологічні	1
4.	Природоохоронні	Природно-	Природного походження	205
5.		заповідні	Антропогенного походження	10
6.			Архітектурно- історичні	389
7.		Культурно-	Археологічні	32
8.			Біосоціальні	10
9.	Антропогенні	історичні	Події	12
10.			Сакральні	15
11.		Ідейно- тематичні	Технологічні об'єкти	23
12.			Брендові	1
13.			Заклади розміщення	43
14.	Соціально- економічні	Туристська	Заклади харчування	58
15.		інфраструктура	Дозвілля та розваги	15
16.			Спеціалізована сфера	103
Усього				1054

Надгрупа туристичних ресурсів об'єднує ресурси за їх функціоналом, напрямом використання та походженням, група виділяється на основі узагальненого типу походження та можливостей їх використання, а клас виокремлюється в межах груп на основі використання і походження із врахуванням властивостей і якостей.

Результати порівняння між класами засвідчили (рис. 2.1) значну перевагу архітектурно-історичних туристичних ресурсів (близько 390 150 одиниць), а також природно-заповідних територій місцевого значення (близько 200). Порівняно велика кількість біосферних туристичних ресурсів (близько 100).

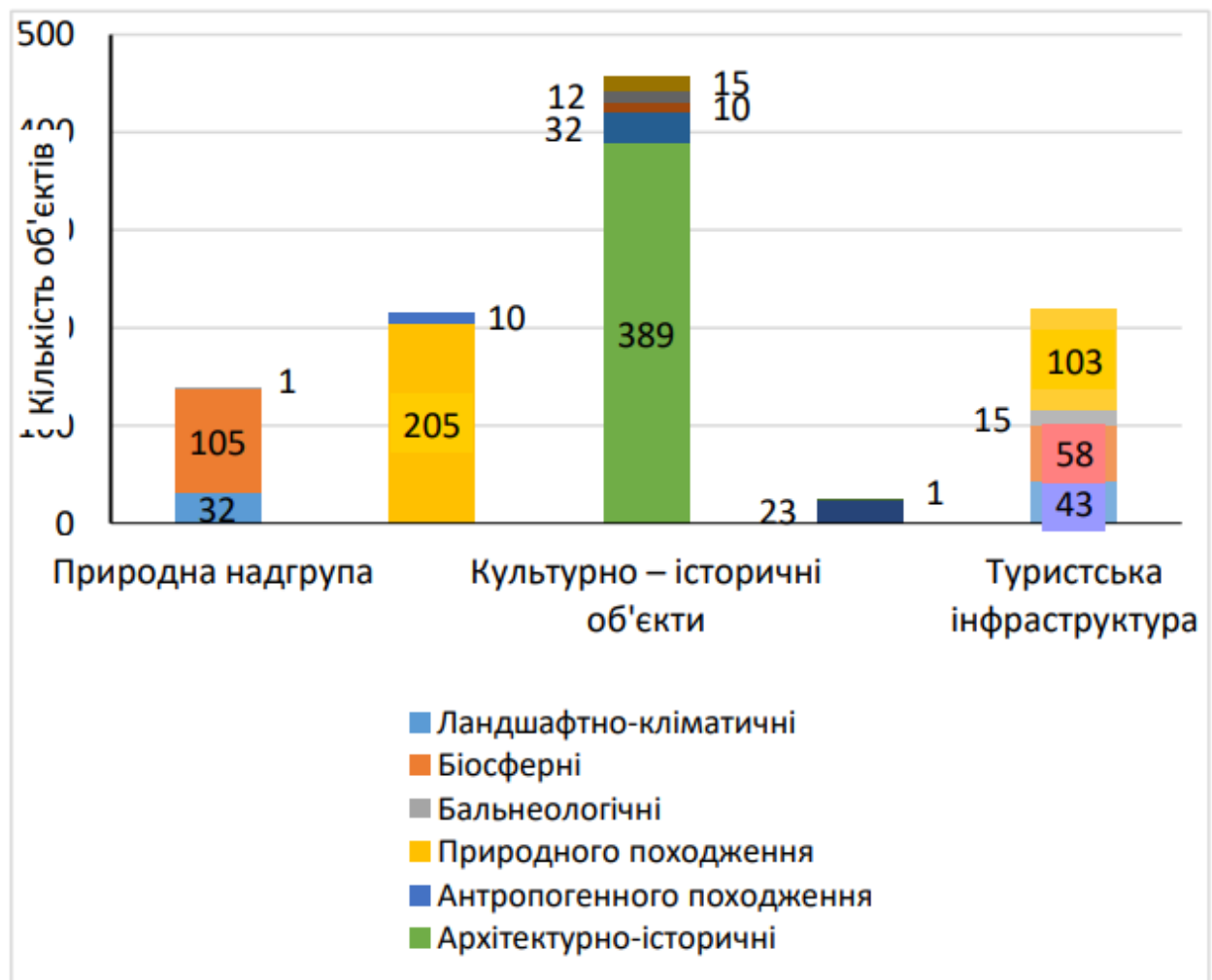

Рис. 2.1 - Порівняльний аналіз кластерів Кіровоградської області

Кіровоградська область має незначну кількість археологічних (близько 30), біосоціальних (10), подієвих (близько 10), сакральних (15) ресурсів. Є проблеми щодо закладів розміщення (близько 40), харчування (близько 60), дозвілля та розваг (15), які зорієнтовані на туристів.

За групами значно переважають культурно-історичні ресурси, природні та природо заповідні займають другу позицію. Найменше туристичних ресурсів ідейно-тематичного спрямування. (табл. 2.1, рис. 2.1). За результатами геоінформаційного картографування для території Кіровоградської області побудовано 12 тематичних (за класами туристичних ресурсів) та одну узагальнену картосхему.

Їх аналіз дозволив встановити наступні закономірності просторового розподілу об'єктів туризму. Переважна більшість архітектурно-історичних ресурсів зосереджена у м. Кропивницькому, а також у Олександрійському та Гайворонському районах. Природні біосферні та природно-заповідні ресурси розподілені відносно рівномірно, але найбільше атрактивних об'єктів розташовано у Долинському, Онуфріївському та Новомиргородському районах. Значна кількість археологічних туристичних об'єктів розміщена у Добровеличківському, Новоархангельському, Компаніївському, Світловодському та Вільшанському районах.

Спеціалізовані об'єкти туристичної інфраструктури та закладів харчування переважно розміщені у межах Кропивницького, Світловодського, Петровського районів, найменша їх кількість зосереджена у Компаніївському, Устинівському, Маловисківському районах. Загалом, найбільше атрактивних туристичних ресурсів зосереджено у Світловодському, Олександрівському, Гайворонському районах та м. Кропивницькому. Просторово виділяються (рис. 2.2) три центри концентрації туристичних ресурсів: західний, центральний і східний, які можуть розглядатися як кластери для розвитку туризму в регіоні.

Рис. 2.2. - Просторовий розподіл туристичних ресурсів Кіровоградської області

Зібрано, оцінено, класифіковано 1054 атрактивних туристичних ресурсів в межах території Кіровоградської області. Переважна більшість з них розглядається як ресурс місцевого туризму.

Виділено 4 надгрупи, 7 груп і 16 класів туристичних ресурсів. Сформована база даних туристичних ресурсів області. Найбільш розповсюдженими є ресурси антропогенного походження (близько 50%), дещо менше природних ресурсів (35%), соціально-економічні ресурси складають близько 15%. Серед класів переважають архітектурноісторичні, природно-заповідні та біосферні ресурси. Територіально туристичні ресурси розподілені нерівномірно.

На основі створених картосхем встановлені закономірності просторового розподілу для кожного класу ресурсів. В межах території області пропонується виділяти три туристичних кластери: Центральний (Олександрійський, Новомиргородський, Знам'янський і Кропивницький райони з центром у м. Кропивницький), Східний (Олександрійський,

Світловодський, Онуфрієвський і Петровський райони із центром у м. Олександрії) і Західний (Гайворонський, Благовіщенський, Голованіський райони з центром у м. Гайвороні)

2.2 Аналіз історико-культурного потенціалу

На Кіровоградщині виявлено 44 найпривабливіших туристично-рекреаційних об'єктів, проаналізовано інтелектуальний потенціал та складена легенда до картосхеми з геопросторовим їх розміщенням.

Музеї навчальних закладів Кіровоградщини

На Кіровоградщині багато музеїв відомих за її межами. Так, у м. Кропивницькому для відвідувачів відкритий Меморіальний музей М. Л. Кропивницького, експозиції якого розповідають про сім'ю драматурга й актора, про його дитинство і навчання в гімназії та університеті, про його 247 довгий і важкий шлях у мистецтві як засновника першого професійного українського театру (власне, на його честь і було перейменовано місто). Безперечної уваги заслуговують обласний краєзнавчий музей та обласний художній музей, які знаходяться у центрі міста і розташовуються у приміщеннях, що є визначними пам'ятками архітектури кінця XIX - початку XX століть, яскравим взірцем стилю «ранній модерн».

Краєзнавчий музей створений на основі колекції історико-географічного музею Єлисаветградського земського реального училища і почав свою діяльність ще у 1883 році. Від 1929 року музей розташований у приміщенні, яке було збудоване у 1900 році як приватний будинок родини єврейського купця Барського А.Д. Обласний художній музей розташований в історичній будівлі, яку збудували на замовлення купця Шполянського І.М. Історія музею розпочалася із створення картинної галереї, нині діє 5 виставкових залів.

Таблиця 2.2

Пам'ятки та об'єкти культурної спадщини Кіровоградської області

Об'єкт	Кількість
Пам'ятки та об'єкти археології	2574
Пам'ятки та об'єкти історії	2161
Пам'ятки монументального мистецтва	27
Пам'ятки і об'єкти архітектури та містобудування	857
Пам'ятки садово-паркового мистецтва та заповідники	5
Загальна кількість	5624

Сьогодні Кіровоградський обласний художній музей є культурним центром та мистецькою візитівкою Кіровоградщини, діяльність якого є багатогранною та різноманітною: починаючи від місцевих, регіональних проектів і закінчуючи міжнародними для всіх вікових груп населення. Загалом Кропивницький, у минулому Єлисаветград, – незвичайне у багатьох сенсах містечко із цікавою історією, але при цьому вважаються надбанням інших культур. Так, у нашому місті провів свої дитячі та юнацькі роки майбутній видатний художник першої половини ХХ сторіччя, професор живопису Осмьоркін Олександр Олександрович. Тому було відкрито художньо-меморіальний музей Осмьоркіна О.О., при чому в будинку, який є пам'яткою архітектури, збудований в 1899 р. за власним проектом відомого єлисаветградського архітектора Якова Васильовича Паученка, рідного дядька художника. Експозиція музею розміщена в чотирьох залах. Меморіальний зал пропонує відвідувачам познайомитися з життям і творчістю О.О.Осмьоркіна.

Таблиця 2.3

Інші об'єкти інфраструктури туризму Кіровоградської області

Види об'єкту інфраструктури	Кількість
Екскурсійно-туристичні маршрути	210
Садиби сільського "зеленого" туризму	45
Сільська садиба	9
Санаторії	3
Бази та інші заклади відпочинку	13
Дитячі заклади оздоровлення та відпочинку	489

В експозиції представлені живописні та графічні твори художника, фотознімки, документи, особисті речі, предмети з творчої майстерні, меморіальні речі з будинку Паученка-Осмьоркіних. Музей організовує виставки своїх колекцій, сучасного мистецтва, дитячої творчості, проводить екскурсії, читає лекції, влаштовує концерти камерної музики, творчі зустрічі. Кіровоградський державний музей музичної культури імені Кароля Шимановського презентує розвиток музичної культури у нашому місті і діяльність славетного музиканта, поляка за походженням, який жив і творив на Кіровоградщині велику частину свого життя. Тим, хто захоплюється музикою, прийде до смаку музеї, які присвячені життю і творчості музикантам і музично-суспільним діячам Генріху Нейгаузу та Юлію Мейтусу.

Не випадково, що музеї створені при міських музичних школах. Сьогодні керівництво музеїв проводить широку творчу просвітницьку роботу для містян і гостей, так, наприклад, щорічно проводяться Нейгаузівські музичні зустрічі із запрошенням видатних музикантів-виконавців сучасності.

Літературна сторінка нашого міста представлена музеями, які висвітлюють творчість Карпенка-Карого І.К. Міський літературно-меморіальний музей І.К. Карпенка-Карого розташований у меморіальному будинку, де письменник мешкав з 1872 по 1883 р.

Творчий колектив музею зумів не тільки дослідити і представити життєпис І.К. Карпенка-Карого та членів його славетної родини, а й проілюстрували літературні процеси на терені краю, взявши на себе функцію літературного музею області. Він презентує кращі твори української літератури, знайомить з іменами відомих та маловідомих письменників, що народилися на Кіровоградщині. Проводиться цікава творча робота із відвідувачами музею.

Крім того, недалеко від міста, у с. Миколаївка Кропивницького району знаходиться відомий державний заповідник-музей І. К. Карпенка-Карого (Тобілевича) «Хутір Надія», яка створена на території садиби, що закладена батьком драматурга Карпом Тобілевичем і названо іменем його дружини – Надії Тарковської. Нині презентується цілий комплекс садиби: батьківська хата, меморіальний будинок, приміщення літературно-меморіального музею, парк-пам'ятка садово-паркового мистецтва «Хутір Надія» (площею 11 га) і ставок.

Встановлено пам'ятник-погруддя І. Карпенка-Карого. Нині тут постійно проводяться традиційні театральні свята «Вересневі самоцвіти». Крім того заслуговують увагу і суспільні музеї на підприємствах, у вузах і школах, окремих закладах і установах. Так, особливої уваги заслуговує унікальний для нашого регіону меморіальний музей поета Арсенія Тарковського на вулиці, яку нещодавно перейменували на його честь. Унікальність цього музею в тому, що він не зовсім звичний, бо в ньому немає ні стендів, ні речей, які належали тому, кому він присвячений. Дім-музей Тарковського, як його ще називають, розміщений в одній із будівель Кропивницького колегіуму, навчального закладу міста, де колись знаходилась чоловіча приватна гімназії Мелетія Крижанівського, в якій навчався майбутній поет. У

цьому і особливість музею, що він є складовою частиною музейного комплексу міського навчального закладу. Учнівському та педагогічному колектив колегіуму (а саме вони стали творцями музею) вдалося у двох кімнатах дому відтворити образ і стиль того часу.

Всі меблі є антикваріатом, їм понад сто років. Тут немає стендів і вітрин, як у традиційних музеях, бо він живий — як містична істота, що любить 249 приймати гостей. Тут проводяться літературні вечори шкільного гуртка, зустрічі з письменниками. В одній із кімнат є імпрізована сцена, адже у дворянських сім'ях дуже полюбили театральні вечори. А до Тарковського дуже часто приходила родина Тобілевичів. Особливо Арсеній захоплювався грою Саксаганського, якого вважав найвизначнішим актором. Безперечно, цікавою для гостей міста стане перша приватна художня галерея, яка розташована в колишньому житловому будинку пекаря Алексеєнка (будівля кінця XIX ст.). В колекції галереї знаходяться твори українських художників другої половини XX — початку XXI ст. У залах галереї постійно проходять персональні і колективні виставки художників і фотографів України, виставки приватних зібрань живопису, крім того реалізується багато цікавих творчих ідей засновників галереї. Говорячи про освітянські заклади нашого міста, слід зазначити, що керівництво лише небагатьох вважає, що саме музеї зможуть стати окрасою їх закладів і візитівкою міста, в якому навчаються наші діти. Про них і розкажемо.

Музейний комплекс Льотної академії Національного авіаційного університету створений силами викладачів, студентів та містян, які захоплені авіацією.

Комплекс музею складається з:

- музей авіації функціонує в спеціально обладнаному критому приміщенні і містить експонати, наочно розповідають про історію навчального закладу і про розвиток авіації Кіровоградщини (крім моделей літаків, фотографій, сувенірів з різних країн, нагород і подарунків, тут знаходиться кабіна літака АН-24, відкрита для відвідувачів і багато іншого);

- сквер Кожедуба (розташований безпосередньо за головним навчальним корпусом академії) був створений навколо пам'ятного знаку, встановленого 8 червня 2010 року в день 90-річчя тричі Героя Радянського Союзу Івана Микитовича Кожедуба «В пам'ять про подвиги тричі Героя Радянського Союзу І.М. Кожедуба в кіровоградському небі і його перебування на кіровоградській землі».

У сквері розташовані так само кований пам'ятний знак, присвячений всім випускникам навчального закладу «Шпаківня назавжди», стенди з інформацією про ряд видатних авіаторів, пов'язаних з Кіровоградщиною, про країни-партнери Льотної академії. У травні 2014 року в сквері урочисто відкрили меморіальну дошку, присвячену двічі Герою Радянського Союзу Амет-хану Султану, виготовлену для музейного комплексу ЛА НАУ за кошти, зібрані кримськими татарами;

- алея авіаторів, закладена в день 100-річчя першого польоту в небі Єлисаветграда (тепер - Кропивницького) - 8 вересня 2010 року. З'явився цілий музей під відкритим небом, де розміщені реальні повітряні судна і моделі, стенди та креативні композиції, фонтан у вигляді літака і багато іншого, що розповідає про повітряну техніку різних років, окремих авіаторів і цілих колективах людей, закоханих в небо;
- сквер аеронавігації, в день відкриття якого колективом льотної академії був встановлений рекорд України «Найбільша «Роза вітрів», викладена з аеронавігаційних вогників». У цьому сквері можна побачити виконані різними способами «Троянди вітрів» – символ аеронавігації, а також зразки реального аеронавігаційного обладнання;
- історичний музей присвячений козацтву, зокрема козаку Мамаю, який за легендами пов'язаний із нашим краєм;
- клуб україно-норвезького партнерства. Ще один виш – Центральноукраїнський державний педагогічний університет ім. В.

Винниченка – може пишатися музеями, які являються справжньою гордістю міста. Археологічний музей імені Нінель Бокій яскраво репрезентує роботу археологічної експедиції кіровоградських дослідників-археологів впродовж 30 років.

Колекція музею містить артефакти практично всіх археологічних епох (понад 2 тисяч). Створена експозиція відповідає новітнім вимогам щодо діяльності наукових музеїв, інформаційно та візуально насичена, відображає сучасний стан розвитку археологічної науки. У цьому змогли переконатися вже 25 іноземних делегацій, серед яких - представники Великої Британії, Німеччини, Австрії, Італії, США, Канади, Польщі, Чехії, Македонії та Болгарії. На фізико-математичному факультеті того ж закладу нещодавно відкрито музей історії техніки, який являє собою таку собі фіксацію еволюції технічних пристроїв та одночасно надає практично необмежені можливості щодо застосування його експонатів у навчальному процесі підготовки майбутніх вчителів та технічних фахівців.

Крім того у 2016 році відкрився новий відділ астрономії, оптики та квантової фізики. Музей історії іншого вищого навчального закладу – Центральноукраїнського національного технічного університету – зберігає та зосереджує історичну пам'ять про науково-педагогічний досвід, унікальний викладацький склад та кращих студентів, якими пишається місто і регіон. Кілька поколінь працівників збирали велику кількість цікавих та цінних експонатів, фото- та відеоматеріалу.

Музей відтворює здобутки та звершення, зберігає традиції і досвід наукової та педагогічної сфери діяльності; описує історичний шлях майже столітнього становлення від Зінов'євського інституту сільськогосподарського машинобудування в національний університет України. Нещодавно у міській гімназії №5 ім. Т.Шевченка було відкрито музей історії визволення Кіровоградщини від фашистських загарбників. Музей має дві зали, що містять експозицію, яка розповідає про визволення нашого міста під час Другої світової війни. Оригінальні матеріали, що

збиралися шкільними пошуковими загонами на території нашої області протягом 30 років, були покладені в основу музею.

У експозиціях містяться безліч листів, фотографій, документів як часів ХХ століття, так і сучасності, приділяючи велику увагу пам'яті учасників АТО, які полягли захищаючи країну вже в ХХІ столітті. Як і волонтери, так і самі бійці військових частин кіровоградського гарнізону часто передають до стін музею світлини, прапори, листи та інші речі. Велику увагу звертає на себе облаштована під оригінальний вигляд землянка, що містить оригінально відтворені дерев'яні стіни, полиці з картами, чорнильницями та апаратами зв'язку, навіть, бушлати, кинуті на лежанку. Ветерани, що були присутні на відкритті музею, як тільки побачили її одногосно заявили: «Схожа!». Кіровоградщина – спортивний край, який відомий своїми здобутками ще з минулого століття. У незалежній Україні цей регіон є основною базою у розвитку бейсболу та софтболу. Усі охочі можуть відвідати народний музей спортивної слави Кіровоградщини, що розташовується на другому поверсі спеціалізованої дитячо-юнацької школи олімпійського резерву «Надія». У представлених експозиціях можна побачити матеріали про досягнення кіровоградських спортсменів за період з 1952 року, про історію спортивного краю. Також цікавим для гостей міста стануть музеї вузькопрофільні. Наприклад, музей Ельворті.

Це історія одного з найстаріших і найбільших в Європі заводів з виготовлення посівної та іншої сільгосптехніки «Червона зірка», що розташований в гарному двоповерховому будинку, побудованому в другій половині 1870-х років для його засновників братів Ельворті і являється пам'яткою архітектури та історії. Нечасто в місті знайдеш будівлю із висотою стелі 4.80 м. Ця споруда кінця ХІХ століття будувалася одночасно з корпусами заводу і служила помешканням для Томаса й Роберта Ельворті з родиною. Найбільшої популярності серед школярів міста користується музей протипожежної безпеки. Він єдиний в Україні, що має звання народного.

Таблиця 2.4

Об'єкти культурної інфраструктури Кіровоградської області

Об'єкт інфраструктури	Кількість
Бібліотеки	568
Заклади культури клубного типу	572
Початкові спеціалізовані мистецькі навчальні заклади	46
Музеї	29
Обласні театри та інші об'єкти	4
Загальна кількість закладів культури	1223

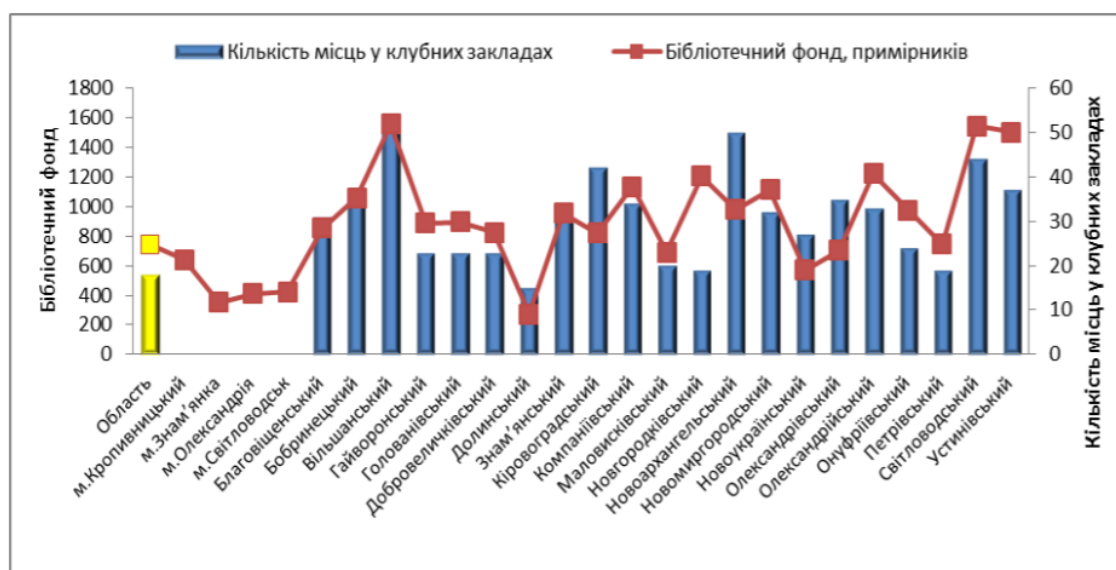

Рис. 2.3 - Загальне забезпечення населення Кіровоградської області закладами культури в розрізі міст та районів (на 100 осіб населення)

Таким чином, містяни-кропивничани мають цікаві, а головне прибуткові об'єкти туристичної сфери, які зможуть привабити туристів та їх кошти у місцевий бюджет, принаймні поціновувачі історії (мається на увазі творчі колективи, які створили музеї) змогли зробити все для цього можливе. Проте,

аналізуючи стан туристичної діяльності в межах нашого міста, а це здебільшого містяни та учнівські групи суміжних територій, виявляється мало мати тільки музеї, слід організувати ширшу сферу культурного відпочинку.

Цю проблему можна було б вирішити, якби, наприклад, були підготовлені велосипедні доріжки, прокат велосипедів, розроблені відповідні маршрути та вирішені інші суміжні питання.

2.3 Оцінка природного потенціалу

Кіровоградська область — область у центральній частині України, створена 10 січня 1939 року. Розташована в міжріччі Дніпра та річки Південний Буг у південній частині Наддніпрянської височини. На півночі межує з Черкаською, на сході з Полтавською, на південному сході з Дніпропетровською, на півдні з Миколаївською та Одеською областями, а на заході з Вінницькою областю. Примітно, що у селищі Добровеличківка розташований географічний центр України. Площа області складає 24,6 тис. км² (4,1% загальної території України), знаходиться на 14 місці за розміром серед інших областей

Загальні відомості

Дата утворення – 10 січня 1939 р.

Площа – 24,6 тис. км², що становить 4,1% території України.

Населення – 999,4 тис. осіб, що становить 2,2% від загальної чисельності населення України, у т. ч. міське – 621,7 тис. чол. (62,1%), сільське – 377,8 тис. осіб. (37,9%). Щільність населення – 41,0 чол./км².

Обласний центр – м. Кіровоград із населенням 243,6 тис. осіб.

Таблиця 2.5

Об'єкти туристичної діяльності Кіровоградської області

Форма об'єкту	Кількість
Послуги туристичного обслуговування	38
Екскурсійна діяльність	7
Послуги розміщення	52
Послуги харчування	28

Таблиця 2.6

Туристичні потоки Кіровоградської області

Роки	Загальна кількість туристів, які обслуговувались в області	Загальна кількість осіб		
		іноземні туристи	Українці, які обслуговувались за кордоном	внутрішні туристи
2000	36872	1064	1681	34127
2010	19224	535	5201	13488
2011	27012	358	6474	20180
2014	8484	3	5212	3269
2017	8436	–	6950	1486
2021	8898	–	5468	3431

Конкурентні переваги території

Географічні

Область має вигідне розташування – центр України. Має розвинену транспортну мережу – залізничну та автомобільну. Відстань до Києва автошляхами – 300 км, залізницею – 392 км. Експлуатаційна довжина

залізниць загального користування – 888 км. Вони пов'язують найважливіші промислові та сільськогосподарські райони Півдня із Південним Заходом та Центром України. Загальна протяжність автомобільних шляхів державного значення – 732,1 км.

Таблиця 2.7

Заклади історико-природної туристичної діяльності Кіровоградської області

Тип об'єкту	Кількість
Дендропарк	1
Музей-заповідник	1
Історико-архітектурний заповідник	1
Регіональний ландшафтний парк	2
Рекреаційно-туристські заклади	40
Стаціонарні дитячі табори	7
Пляж	14

Природні

За довгу історію геологічного розвитку в надрах області сформувалися різноманітні унікальні корисні копалини:

Буре вугілля – використовується в теплоенергетиці та хімічній промисловості.

Вермикуліт – порода, яка завдяки своїм властивостям може використовуватись у сільському господарстві, будівництві, енергетичній, холодильній, нафтохімічній, гірничодобувній, деревообробній промисловості, автомобілебудуванні.

Горючі сланці. В Олександрівському районі виявлено значні поклади горючих сланців в Україні – унікальне за своїми запасами Бовтиське

родовище. При їх переробці можна організувати майже безвідходне виробництво.

Декоративно-облицювальний камінь. Область має унікальні запаси надміцного облицювального каменю різних кольорів та відтінків: чорного, рожевого, сірого, червоного. Декоративність його досягає рівня найкращих у світі зразків-еталонів. Це докембрійські породи кристалічного фундаменту: граніти, лабрадорити, габро, чарнокити.

Золото - високопробне, руди типу, що легко збагачується. Виявлено понад 10 рудопроявів, запаси корінних руд оцінені на двох родовищах, в окремих пробах міститься до 400 г золота на тонну породи. Золоторудні родовища – основа для створення золотодобувної та золотопереробної галузей в області.

Каоліни вторинні – високоякісна сировина для керамічної, хімічної промисловості, виготовлення вогнетривів у металургійній промисловості, виробництва цегли тощо.

Природний камінь. Геологічна будова області дозволяє мати практично невичерпні запаси природного будівельного каменю. Це граніти, мигматити, гнейси, кварцити, чарнокити та інші породи кристалічного щита. Детально вивчених родовищ в області – 74. Експлуатується нині – 29.

Уран. Майже вся мінерально-сировинна база урану України знаходиться у Кіровоградській області. У кількісному відношенні запасів урану достатньо забезпечення ядерним паливом української ядерної енергетики на тривалу перспективу.

Хром. Єдиний в Україні район розвитку хромітових руд – Середнє Побужжя, Голованівський район.

Ґрунтовий покрив області відбиває її розташування у перехідній смузі від південного лісостепу до північного степу та представлений більш ніж 50 різновидами ґрунтів. Чорноземи – найбільш родючі ґрунти Землі. Вони мають потужний, багатий на органічні речовини гумусовий горизонт, який поступово переходить у ґрунтоутворюючу породу. За рівнем природної

родючості ґрунтів Кіровоградська область посідає 4 місце в Україні. За 100-бальною шкалою якості ґрунту Кіровоградщини оцінено у 67 балів.

Природні ресурси

На території області налічується майже 300 родовищ корисних копалин, із яких 270 враховано державним балансом України. Мінерально-сировинна база області на 58,2% складається із сировини для виробництва будівельних матеріалів, на 26,3% - руд чорних, кольорових та рідкісних металів, а також запасів прісних та мінеральних вод, 15,5% загальних запасів надр складають паливно- енергетичні корисні копалини.

За даними геологів, існує можливість відкриття родовищ платини, алмазів і рідкісних металів.

Чорні та легуючі метали: залізняк, титан, хром, нікель, кобальт.

Шляхетні метали золото.

Радіоактивні елементи та рідкісні метали: уран, літій, тантал, ніобій, рубідій, берилій.

Неметалічні корисні копалини: графітові руди, абразивний гранат, первинні і вторинні каоліни, вермикуліт, горючі сланці, буре вугілля, трепел, декоративно-облицювальний і природний будівельний камінь. Людські ресурси

Чисельність населення працездатного віку – 582,3 тис. осіб або 58,0% від загальної чисельності. З населення віком 16 років та старше повну вищу освіту мають – 104,4 тис. осіб, повну середню – 377,7 тис. осіб.

Міське населення області становить 622,9 тис., 379,5 тис. мешканців області мешкають у сільській місцевості. [56]

Інвестиційна діяльність

Кіровоград має всі передумови для активного залучення внутрішніх та зовнішніх інвестицій. Інвестиції в області є невід'ємною складовою її стабільного економічного зростання. З кожним реалізованим інвестиційним проектом створюються нові робочі місця, збільшуються надходження до бюджету, підвищується конкурентоспроможність підприємств області.

Висновки до розділу 2

Кіровоградська область вважається «білою плямою» на туристській мапі України. До несприятливих умов розвитку туризму та рекреації в області відносяться: слабкий розвиток рекреаційної інфраструктури, виробничого і невиробничого рекреаційного обслуговування, почленовано-рівнинний рельєф, висока антропогенна освоєність території області – майже 87 % території області складають сільгоспугіддя.

На сьогоднішній день в Кіровоградській області функціонує лише 1 курорт місцевого значення, 1 дендропарк, 1 музей-заповідник, 1 історико-архітектурний заповідник, 2 регіональні ландшафтні парки, 40 рекреаційно-туристських закладів, 7 стаціонарних дитячих таборів, кількість пляжів зменшилася з 25 у 2005 році, до 14 у 2016 році. Все це значно обмежує рекреаційно-туристські можливості регіону.

Територія Кіровоградської області має достатній ресурсно-туристський потенціал, а деякі групи ресурсів (кліматичні, бальнеологічні, культурно-історичні, ресурси для зеленого туризму) взагалі є унікальними для розвитку туризму в регіоні.

РОЗДІЛ 3. ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ЕКСКУРСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ НА ОСНОВІ ІСТОРИКО- КУЛЬТУРНОГО ПОТЕНЦІАЛУ КІРОВОГРАДСЬКОЇ ОБЛАСТІ

3.1. Шляхи вдосконалення туристичного бізнесу Кіровоградської області

Туристична галузь на Кіровоградщині набуває дедалі більшого значення для розвитку економічно-соціальної сфери області. Переважаючий напрям туристичних потоків в області становить внутрішній туризм, що складає більше 70% від загальної кількості наданих туристичних послуг. На території області свої туристичні продукти реалізують близько 70 суб'єктів туристичної діяльності, серед яких 8 підприємств мають ліцензію на туроператорську діяльність.

Готельне господарство та туристично-оздоровчий комплекс Кіровоградщини представлений 36 готелями та комплексами, 45 базами відпочинку, 12 оздоровчими закладами. Серед найпопулярніших видів туризму на території області слід виділити культурно-пізнавальний, релігійний, спортивно-оздоровчий, сільський «зелений» та інші види туризму, зумовлені особливостями туристично-рекреаційного потенціалу регіону.

Співвідношення туристів за віком, що здійснюють зазначені подорожі, становить: 58% – молодь та дорослі, 42% – діти та підлітки. Розвиток туризму значною мірою визначається станом готельного господарства, закладами оздоровлення та відпочинку.

Кіровоградщина має вагомий для розвитку туристичної сфери в Україні історико-культурний потенціал. На державному обліку в області перебуває 5653 пам'ятки, що становлять основу для організованого відвідування туристів. З них: 2574 – пам'ятки археології, зокрема, трипільські поселення в Новоархангельському та Гайворонському районах, царські кургани – у

Знам'янському та Новоукраїнському районах, головне святилище скіфів – Ексампей в Новоукраїнському районі; 2186 – пам'яток історії; 857 – архітектури та містобудування, зокрема, фортеця святої Єлисавети у м. Кропивницькому, СвятоХрестовоздвиженська церква-усипальниця у с. Розумівка Олександрівського району; 32 – пам'ятки монументального мистецтва; 4 – садовопаркового мистецтва та заповідники. Важливим фактором розвитку туризму області є рекреаційна сфера. На Кіровоградщині вона представлена ландшафтними заказниками «Чорноліський» (Знам'янський район) та «Монастирище» (с. Завтурове, Устинівський район), урочищем «Каскади» (с. Злинка, Маловисківський район), ландшафтним заказником «Велика і Мала Скелі» (с. Протопопівка, Олександрійський район). Значна увага приділяється розвитку екскурсійної діяльності.

Основу для відвідування складають музейні заклади області, мережа яких налічує 30 музеїв-юридичних осіб та 121 громадський музей. Найпопулярнішими об'єктами показу серед екскурсантів є Кіровоградські обласні краєзнавчий та художній музеї, заповідник-музей І.К. Тобілевича (Карпенка-Карого) «Хутір Надія» (с. Миколаївка, Кропивницького району), Онуфріївський дендропарк (смт. Онуфріївка), дендропарк ім. М. Давидова «Веселі Боковеньки» (с. Іванівка Долинського району), історико-архітектурний заповідник «Родина Раєвських» (с. Розумівка Олександрівського району), Музей ракетних військ стратегічного призначення (смт. Побузьке Голованівського району), Хрестовоздвиженський храм (с. Іскрівка Петрівського району), цілющі джерела в Гайворонському та Петрівському районах.

Деякі об'єкти туристичного відвідування є унікальними не лише для туристів Кіровоградщини, а й усієї України. Так, музей-заповідник І. Карпенка-Карого (Тобілевича) «Хутір Надія» – філія Кіровоградського обласного краєзнавчого музею – створений на території садиби, що належала визначному драматургу, театральному діячові кінця XIX - початку XX століття І.К. Карпенку-Карому (Тобілевичу). У садибі у різний час проживали

М. Садовський, П. Саксаганський, М. Садовська-Барілотті. Тут зустрічалися талановиті митці М. Заньковецька, М. Кропивницький, М. Старицький та багато інших відомих театральних діячів, письменників, художників.

До комплексу садиби входять: батьківська хата, меморіальний будинок, приміщення літературно-меморіального музею, парк-пам'ятка садовопаркового мистецтва площею 11 га та ставок.

Встановлено пам'ятник-погруддя І. Карпенка-Карого. Нині тут постійно проводяться безліч заходів подієвого туризму, зокрема щорічне Всеукраїнське свято театрального мистецтва «Вересневі самоцвіти». Популярний серед туристів історико-архітектурний заповідник «Родина Раєвських», що розташований у селах Розумівка і Бовтишка, пов'язаний з життям і діяльністю родини генерала, героя Вітчизняної війни 1812 року Миколи Миколайовича Раєвського. Основним об'єктом заповідника є пам'ятка архітектури і містобудування національного значення Хрестовоздвиженська церква – усипальниця родини Раєвських. В усипальниці поховані генерал Микола Миколайович Раєвський, його внук Микола Миколайович Раєвський, молодша дочка генерала Софія Миколаївна Раєвська.

Неподалік від церкви знаходиться пам'ятний знак біля «Пушкінського дубу» на території урочища «Бандуринський став», встановлений на честь 185-річчя завершення подорожі родини Раєвських та О.С. Пушкіна по Кавказу та Криму, нині облаштований місцем короткочасного відпочинку. Родзинкою Кіровоградської області є і дендропарк «Веселі Боковеньки», який розташований в Долинському районі. Ця пам'ятка садово-паркового мистецтва, що заснована в 1893 р., є справжньою прикрасою степового краю. Головною композиційною віссю його є річка Боковенька і балка Скотувата, на яких створена система мальовничих ставків. Колекція дендропарку на сьогоднішній день налічує більше 250 видів дерев і чагарників. В парку є три озера, у яких можна купатися, і водоспад.

У 1893 році на базі дендропарку був створений дослідно-селекційний дендрологічний лісовий центр «Веселі Боковеньки», який займає площу майже 540 га. Дендропарк є вельми популярним серед туристів.

Сьогодні «Веселі Боковеньки» переживають новий життєвий етап – його колекції розширюються і поновлюються, створено декілька нових туристичних маршрутів. Так, Чорний ліс здавна вважають лісовою перлиною України. Саме тут знаходиться широко відоме у науці і загадкове за своїм походженням озеро Берестувате, або як назвали його в народі Чорне, яке з прилеглим до нього болотом «Чорний ліс» є гідрологічною пам'яткою природи. На території болота зосереджені сфагнові мохи, хвощі, папороті та різноманітна рослинність, що характерна для Полісся та інших регіонів України і навіть Кавказу і Тибету, а не для Центральної України. Крім того, озеро має кілька таємниць, серед яких його глибина, температура, загадкова флора та фауна.

Урочище «Каскади» знаходяться в долині річки Буки Маловисківського району Кіровоградської області на південний захід від села Злинка. Це одне з не багатьох місць розповсюдження природних водоспадів. Тут знаходиться місце виходу на поверхню елементів найдавнішої тектонічної структури України – Українського щита. Рослинний світ урочища дуже різноманітний. 9 видів рослин, що ростуть на цій місцевості, занесено до Європейського Червоного списку і Червоної книги України. Не менш цікавий і унікальний тваринний світ. 58 представників якого охороняються Бернською конвенцією, 14 занесено до Червоної книги України.

Одним із найулюбленіших місць відпочинку серед кропивничан та гостей обласного центру є Кропивницький дендропарк. Це паркова зона, яка розміщена на 45 гектарах, 33 з яких займають зелені насадження і ландшафтні куточки, а на 12-ти знаходяться розважальні заклади і атракціони. Справжня родзинка парку – 100 тис. тюльпанів. Улюбленим місцем найменших гостей парку є «зоомістечко», де живуть павичі, рідкі різновиди фазанів і голубів, черепахи, кролики. 150 напрямків культурно-

пізнавального, спортивно-оздоровчого, етнографічного (фестивального, подієвого) та інших видів туризму представлено у вигляді екскурсійно-туристичних маршрутів та стежок, з якими можна ознайомитись подорожуючи Кіровоградщиною. Основним видом транспорту, яким туристи здійснюють екскурсійні подорожі до Кіровоградської області та в межах її території, являється автотранспорт, зокрема автобуси малої пасажиромісткості, що становить близько 90 % від загальної кількості.

З метою забезпечення захисту туристів та безпеки туристів забезпечено координацію роботи щодо проведення суб'єктами туристичної діяльності інструктажів стосовно прав та обов'язків туристів, виконання ними митних і прикордонних правил, дій у разі екстремальних ситуацій чи завданої їм шкоди, вимог законодавства країни перебування, оформлення медичного страхування, профілактики травматизму невиробничого характеру (пожеж, отруєнь алкоголем, ураження електрострумом, утоплень) тощо. У колективних договорах і угодах передбачено вирішення питань про запобігання аварійності, травматизму та професійним захворюванням. Ці питання розглядаються туристичними підприємствами та організаціями за участю профспілкових організацій.

Враховуючи міжнародний досвід та наявний туристичний потенціал області, одним із основних напрямків розвитку туристичної діяльності протягом останніх років є орієнтація туристичного сектора на розвиток сільського "зеленого" туризму.

Нині 40 гостинних осель у Благовіщенському Бобринецькому, Вільшанському, Гайворонському, Голованівському, Добровеличківському, Долинському, Знам'янському, Компаніївському, Новгородківському, Новоархангельському, Новоукраїнському, Олександрівському, Олександрійському, Онуфріївському, Петрівському районах та у містах Знам'янці та Олександрії готові задовольнити потреби відпочинку різних категорій туристів. Область має всі передумови для створення потужного туристично-рекреаційного комплексу, що зміг би конкурувати на

вітчизняному ринку туристичних послуг. З цією метою департамент культури, туризму та культурної спадщини облдержадміністрації систематично організовує рекламноінформаційні тури за участю представників місцевих органів виконавчої влади, місцевого самоврядування, засобів масової інформації та туристичних підприємств. За результатами проведення зазначених турів створюються нові туристичні маршрути для організованих туристичних груп, видаються окремі тематичні буклети та друкуються відповідні статті-рекомендації в засобах масової інформації – для індивідуальних туристів.

Вже протягом декількох років Кіровоградщина позиціонується як край зі сталими традиціями фестивального (подієвого туризму). Серед популярних свят найбільш яскраві – Центральноукраїнський музейно-туристичний фестиваль (м. Кропивницький), туристичний фестиваль «Світле місто» (м. Світловодськ), Всеукраїнське свято театрального мистецтва «Вересневі самоцвіти» (с. Миколаївка Кропивницького району – м. Кропивницький), фестиваль української народної творчості «Степограй» (с. Карбівка Добровеличківського району), етнофестиваль «Дика груша» (Кропивницький район), етнографічне свято «Компаніївські гостини», гастрономічний фестиваль «Свято сала – всім на славу» (с. Протопопівка Олександрійський район), фестиваль народної творчості «Folk Долинська» (м. Долинська) та інші.

Організатори даних заходів активно співпрацюють з туристичними підприємствами, що забезпечують участь різних категорій туристів. З метою удосконалення системи інформаційного забезпечення туристичної сфери області функції туристично-інформаційних центрів і пунктів на місцях переважно виконують відділи (управління) культури і туризму райдержадміністрацій, міськвиконкомів та базові районні краєзнавчі музеї. Крім того, відповідні інформаційні послуги для населення надають туристично-інформаційні центри «Олександрія» (м. Олександрія), «Подоланочка» (м. Гайворон) та «Туристичноінформаційний центр

Світловодщини» (м. Світловодськ). З метою створення позитивного інвестиційного клімату в області для залучення потенційних інвесторів та розбудови туристичної інфраструктури в районах та містах області розроблено близько 50 проектів для створення об'єктів туристично-рекреаційного призначення.

Зростання числа туристських прибуттів, підвищення прибутковості туристичного бізнесу у регіоні роблять економічно вигідним і збільшують пропускну спроможність туристичних ресурсів регіону, відповідають інтересам місцевого населення [6, с. 14].

Вплив туризму на регіональному рівні відбувається через зростання виробництва туристичного продукту, залучення особистих заощаджень туристів, створення активного раціонального споживчого ринку та зростання інвестиційної привабливості місцевої туристичної індустрії [5, с. 72].

Розвиток туризму в регіоні обумовлено залученням заощаджень туристів, які здійснюють витрати під час відпочинку. Тому туризм здатний забезпечити місцевий ринок додатковими коштами та поліпшити платіжний баланс регіону.

Збільшення популярності туристичного регіону, привабливості туристичних ресурсів та рівня якості регіонального турпродукту роблять туристичну інфраструктуру досить привабливим об'єктом для інвестування. Зростання інвестицій у регіональну туристичну індустрію веде до популяризації туристичної діяльності у регіоні чи країні інвестора, призводить до активізації споживчого попиту у регіоні, стимулює виробництво підприємств туристичної індустрії.

Таким чином, розвиток туризму викликає зростання добробуту населення регіону за рахунок збільшення кількості підприємств, зайнятості та прибутковості у туризмі, покращення умов життя та соціальної захищеності місцевого населення. Але можна виділити також негативні наслідки розвитку туризму в регіоні: зміна традиційної для регіону

економічної системи, зміна економічних умов життя місцевого населення, формування залежності регіону виключно від туризму.

Збільшення позитивного та зменшення негативного впливу туристичної діяльності на економіку регіону можливе при забезпеченні його сталого розвитку, де важливу роль відіграють зовнішні та внутрішні чинники, а також сезонність. Зовнішні чинники формують умови сталого розвитку у регіоні. Природнокліматичні, географічні та культурно-історичні істотно впливають на масштаби, темпи та напрями розвитку туризму, визначають привабливість регіону та туристичний потенціал. Від економічного стану регіону залежить рівень розвитку матеріально-технічної бази та інфраструктури туризму. [15,с.89]

Також впливають соціальні чинники (наявність вільного часу в населення), демографічні чинники, політико-правові, техніко-технологічні чинники. Внутрішні чинники впливають сталий розвиток туризму у регіоні, формуються і діють у сфері туризму. До них відносять матеріально-технічні чинники, попит, пропозицію, сегментацію ринку, обмеження монополізації, підвищення кваліфікації кадрів, вдосконалення методів масової інформації.

Особливий вплив на розвиток туристичної діяльності в регіоні займає фактор сезонності, під якою розуміється властивість туристичних потоків концентруватися в певних місцях протягом невеликого періоду часу, дає великий економічний ефект [4, с. 52]. Аналіз, оцінка, прогнозування та облік впливу цих факторів на розвиток туристичної діяльності у регіоні мають здійснюватися в рамках регіональної системи управління туризмом. В Україні нині механізм управління регіональною туристичною діяльністю недостатньо ефективний.

Сучасна система управління туристичною діяльністю в регіонах повною мірою не здатна забезпечити сталий розвиток регіонального туризму. Особливо це стосується тих регіонів, де туризм не є основою місцевої економічної системи. Розвиток туризму на регіональному рівні носить комплексний, багатоаспектний характер, тому управління туристичною

діяльністю в регіоні має здійснюватися по ряду різних напрямків, таких як: підтримання в належному стані існуючих та створення нових об'єктів регіональної туристичної індустрії, оцінка туристичного потенціалу регіону, контроль діяльності регіональних туристичних організацій, збирання, аналіз та обробка туристичної інформації, маркетингова діяльність з просування регіону на українському та світовому ринках, методична, експертна діяльність тощо. [9, с. 23].

У рамках існуючої регіональної системи управління туристичною діяльністю здійснити розвиток всіх цих напрямів неможливо через фінансові, кадрові, інформаційні та інші обмеження. Різниця між економічними, природно-географічними, соціально-демографічними, політичними, регіональними умовами диктує необхідність гнучкого підходу до побудови регіональної системи управління туризмом з урахуванням усіх місцевих особливостей [7, с.16].

Найбільш перспективним напрямом удосконалення системи управління туризмом на регіональному рівні є створення регіональних туристичних адміністрацій, що виконують такі функції: розробка методологічних аспектів розвитку регіонального туризму, координація комплексного дослідження проблем розвитку туризму в регіоні, розробка принципів та цілей сталого розвитку туризму в регіоні, дослідження тенденцій функціонування туристичної галузі у регіоні, моніторинг регіонального туристичного ринку, аналіз існуючої регіональної інфраструктури.

Для виконання цих функцій виділяють такі взаємопов'язані блоки: експертно-аналітичний відділ з туризму, науково-методичний центр розвитку туризму, маркетинговий центр, центр інформації та логістики, відділ антикризових ситуацій, відділ підтримки малого та середнього бізнесу та консультативний відділ, кожен з яких виконує та вирішує різні проблеми та забезпечує сталий розвиток регіонального туризму. Залежно від специфіки місцевих факторів та умов, структура у кожному конкретному регіоні може бути змінена або доповнена іншими елементами. Загалом спільна робота

структурних підрозділів передбачає розробку та впровадження довгострокової концепції сталого розвитку туризму в регіоні, формулювання та реалізації стратегічних та тактичних цілей управління регіональним туризмом.

Ця концепція ґрунтується на застосуванні об'єктивного підходу (передбачає розгляд як об'єкт основні фонди, оборотні фонди, персонал, технології, туристичний ринок) у розробці програми розвитку всього туризму в регіоні.

Отже, програму розвитку на регіональному рівні при об'єктивному підході становлять такі елементи [3, с. 98]: загальні положення (площа регіону, перелік об'єктів, обсяг та номенклатура туристичних послуг, запланований прибуток та строки програми), основна частина програми (аналіз основних та оборотних фондів регіону, складу населення, існуючої туристичної інфраструктури та туристичних пропозицій, туристичного ринку регіону, напрямів фінансування – з бюджетних та позабюджетних джерел), соціальний розвиток сфери туризму (аналіз умов роботи та відпочинку працівників сфери туризму та пропозиції щодо їх покращення), автоматизований банк даних щодо розвитку туризму в регіоні (база даних з основних елементів управління регіональним туризмом та база нормативно - довідкової інформації з туризму) [;, с.67].

Застосування об'єктивного підходу при складанні програми довгострокового розвитку туризму в регіоні дозволяє максимально врахувати вплив внутрішніх та зовнішніх факторів, провести аналіз існуючої ситуації та розробити послідовність дій та заходів щодо підтримки та управління регіональним туризмом. Удосконалення системи управління туризмом на регіональному рівні на основі створення регіональної туристичної адміністрації та здійснення її структурними елементами запропонованих функцій забезпечить сталий розвиток регіонального туризму за допомогою узгодження стратегічних та тактичних інтересів усіх зацікавлених сторін та

раціонального використання місцевих туристичних ресурсів та інфраструктури.

Для Кіровоградської області, яка і в кращі для держави часи, ніколи не була серед лідерів за економічними та соціальними показниками, такі речі є особливо важливими. За подібних умов, державні інституції багатьох країн світу, у пошуку шляхів подолання кризових явищ в господарстві та соціальній сфері, спрямовували свої зусилля та ресурси на розвиток туристичної галузі. Найчастіше це давало результат, стаючи прибутковим і надійним сегментом державного чи регіонального господарства. Часом, подібні ініціативи виникають і в Кіровоградській області, щоправда їхня ефективність дотепер явно не виправдовує очікувань.

Потік туристів у області та до області є млявим, туристична інфраструктура малорозвинена, прибутковість галузі – незначна. Зважаючи на зазначене, у пропонованій статті було здійснено спробу окреслити коло причин, які сповільнюють розвиток туристичної галузі регіону, а також означити основні принципи, на яких мала би ґрунтуватися реорганізація галузі. Ця теза стала основною метою дослідження. Відтак, об'єктом пошуку стала територія Кіровоградської області, предметом – проблеми розвитку та основні принципи реорганізації її туристичної галузі.

Питанням теоретичних і прикладних напрямкам розвитку туризму та рекреації в регіоні було присвячено дві представницькі науково-практичні конференції в Кропивницькому у 2015 та 2016 роках.

Головною з об'єктивних причин, що ускладнюють туристичне освоєння Кіровоградської області, є мала насиченість регіону атрактивними об'єктами природи і культури, чи принаймні тими із них які традиційно відносять до цієї категорії: палаци, фортеці, монументи, гірські масиви, морські узбережжя, печери тощо.

Ця теза є наскільки загальновизнаною і усталеною, що у купі з іншими аргументами часто є достатньою підставою для виправдання незадовільного стану розвитку туристичної галузі в області та формування думки про

безперспективність таких зусиль загалом. При цьому не береться до уваги низка інших негативних обставин, виправлення яких є цілком можливим. Першочергово, мова йде про проблеми дослідницького характеру, наведені далі. Відсутність зведеного інвентаризаційного переліку туристичних об'єктів території Кіровоградської області та елементів її туристичної інфраструктури, до якого б увійшли усі атракції краю, цікаві потенційним споживачам: архітектурні споруди, природні об'єкти, монументи, меморіали, заповідні території, археологічні та історичні пам'ятки, храми, місця визначних подій тощо.

З іншого – елементи туристичної інфраструктури: інформаційні центри, готелі, хостели, гест-хауси, кемпінги, ресторани, кав'ярні, туристичні агенції, книгарні, музеї, театри, санаторії, центри прокату спорядження, точки продажу сувенірів тощо. Відтак, усі учасники туристичного руху (від пересічного туриста до чиновника відповідного відомства) не володіють необхідною інформацією для належної організації функціонування галузі. Неповноцінність наявних інвентаризаційних списків туристичних об'єктів області та елементів її туристичної інфраструктури, що перебувають у службовому чи побутовому використанні, поза якими дотепер перебуває багато потенційно привабливих компонентів (руїни водяних млинів, річкові пороги, місцеві архітектурні споруди, скелі, кар'єри та інші промислові об'єкти, кургани та інші пам'ятки археології тощо). Відтак, можливості їх залучення до роботи галузі є вкрай обмеженими. Топонімічна неозначеність території Кіровоградської області та її складових. [24]

Ефективна організація потоку туристів у тому чи іншому напрямку, можлива за умови чіткого розуміння людьми специфіки місцевості, до якої вони прямують. Як правило, це безпосередньо пов'язано з тією чи іншою назвою, що її означає. Територія, навіть з достатньою кількістю цікавих туристичних об'єктів, але при цьому не узагальнена топонімом, так би мовити «розчиняється» на загальному тлі, і відповідно програє конкуренцію більш увиразненим місцевостям. Дотепер остаточно не вирішена проблема

найбільш точного окреслення простору, на тлі якого розміщена Кіровоградська область в цілому. Варіанти, що побутують (Кіровоградщина, Кропивниччина, Центральна Україна, Придніпров'я, Дніпровсько-Бузьке межиріччя, Височинне Поінгулля та ін.) з різних причин є або неприйнятними, або ще не отримали загального визнання і ужитку. Ще складніша ситуація з регіональними відмінностями у межах області. Точно топонімічно означити деякі її частини дотепер складно.

Більш-менш реалістично виглядають перспективи уведення до широкого ужитку топонімів для означення територій уздовж деяких великих рік (Середнє Побужжя, Височинне Поінгулля) та деяких інших місцевостей (Придніпровське Чорнолісся, Східне Поділля, Центральноукраїнська височина). Визначення ж адекватного найменування для багатьох інших територій, виглядає проблематичним і потребує серйозної фахової дискусії. Недосконалість регіональних схем туристичного районування території Кіровоградської області, що часто не враховують реальних природних і культурних відмінностей її складових, натомість прив'язуються до адміністративних меж. Це явно перешкоджає ефективному туристичному освоєнню краю, особливо в царині брендингу місцевостей. Який асоціативний ряд виникає в свідомості пересічного споживача туристичного продукту при ознайомленні з туристичними районами на кшталт «Бобринеччина», «Компаніївщина» та інші? Як ефективно перетворити такі одиниці у набір брендів? Зробити ж це з «Поінгуллям», «Побужжям», «Придніпров'ям» чи «Чорноліссям» явно легше. Збідненість топонімічного поля Кіровоградської області та її складових, для якого властива неозначеність багатьох об'єктів на кшталт балок, лісів, курганів і навіть річок.

Це першочергово ускладнює навігацію теренами області, складання описів краю, а відтак – ускладнює дослідження і збереження цінних об'єктів. Як швидко зреагувати спеціальним службам на порушення природоохоронного законодавства, якщо заявник не може точно означити

місце де було зафіксовано вирубку лісу, пожежу, знищення рідкісних рослин чи незаконну забудову? Нестача картографічних творів туристичного змісту про ресурси Кіровоградської області. При тому, що карти є цілком очевидною умовою ефективного функціонування туристичної галузі будь-якого регіону, дотепер характеристика принад Кіровоградської області відбувається переважно у текстовій формі (або у вигляді нечисленних карт занадто дрібних масштабів). [69]

Це явно ускладнює знаходження необхідних об'єктів для їх відвідин та збереження. Як позитивну тенденцію, у цьому поступі, слід відзначити публікацію останнім часом комплексних туристично-краєзнавчих карт-схем «Середнє Побужжя і його принади» [11] та «Височинне Поінгулля і його цікаві місця» [12] виконаних у масштабі 1 : 100 000. Нестача та якість поліграфічної продукції туристичного змісту про ресурси Кіровоградської області є менш гострою ніж вже згадані проблеми, проте залишається актуальною. Натепер краєзнавцями регіону напрацьовано доволі значний обсяг матеріалів про природу, історію, археологію, культуру та господарство області. Як правило, вони оприлюднені у формі книг, буклетів, листівок, статей у періодичних виданнях. При цім, загальною тенденцією, що їм властива є невеликі тиражі, висока ціна цих праць та обмежена кількість точок розповсюдження. Нерідко на ринку поліграфічної продукції області трапляються роботи виконані на незадовільному фаховому рівні чи такі, що містять ознаки маніпулювання історичними фактами. Іншою проблемою є нерівномірна представленість різних частин області у тематичній туристичній поліграфічній продукції, в якій домінує інформація про обласний центр тоді як інші частини краю рідше стають об'єктом уваги.

Окремий блок проблем туристичного освоєнні Кіровоградської області становлять проблеми управлінські. Керівництво розвитком туристичної галузі в області здійснюється низкою інституцій, головною з 60 поміж яких є Департамент культури, туризму та культурної спадщини обласної державної адміністрації.

Периферійне положення серед управлінських пріоритетів надзвичайно уповільнює розвиток цієї сфери господарства. У структурі департаменту відсутній окремий відділ, що опікувався б виключно питаннями туризму і така недосконала структура державних інституцій теж не додає оптимізму. Інша проблема – кадрова. При описаній поліфункціональності структурних підрозділів департаменту, реалізація державної політики у цій царині часто покладається на фахівців без спеціальної освіти, а значить – недостатньої професійної компетенції.

Крім того, до управлінських недопрацювань слід віднести малу представленість Кіровоградської області та її складових в інформаційному полі держави; нестачу сучасної туристичної інфраструктури (готелів, хостелів, кемпінгів, туристських притулків, зелених садиб, інформаційних центрів тощо); небрендованість території Кіровоградської області (хоч періодично такі спроби й здійснювалися). Як наслідок, маємо комплексні проблеми, породжені низкою взаємопов'язаних причин: хибні асоціації з територією Кіровоградської області («червоний пояс», «індустріальний край», «типова радянська територія», «суцільна розораність», «танцювальна столиця» тощо); непривабливий імідж області; патерналізм населення щодо її туристичних перспектив; недотримання законодавства в дотичних до туризму галузях: охороні природи, лісо- та водокористуванні, експлуатації надр тощо. [55]

Навіть при такому широкому спектрі проблем, чи не найголовнішою перешкодою для успішного розвитку туризму в області, вбачається проблема теоретичного гатунку – відсутність ґрунтовної та адекватної викликам сьогодення концепції розвитку туристичної галузі регіону. Концепції, що враховувала б специфіку території, сучасний політичний і економічний стан України, природні, економічні та інтелектуальні ресурси області, тенденції розвитку держави, помилки попередніх років, світовий досвід і звісно, перелічені раніше проблеми. Необхідна концепція, що унеможливила б погляд на територію області як на меншовартісне неперспективне утворення;

що інтегрувала б область у загальноєвропейський туристичний контекст; концепція, що у якості основного споживача туристичних послуг розглядала б не лише школярів. Власне кажучи, саме намагання розвивати туризм краю на хибних для даного регіону і реалій нинішнього часу теоретичних засадах, породжує більшість згаданих проблем та невтішні підсумкові результати. Серед основних засадничих принципів, які могли б стати основою нової концепції розвитку туризму в Кіровоградській області, хотілось би зазначити наступні. Принцип релевантного формування туристичної пропозиції основою якого є розуміння необхідності пропонувати потенційним споживачам туристичних послуг продукт, якого вони самі потребують, а не того, що є в наявності в регіоні у даний час. Іншими словами, не бути подібними на крамниці радянських часів: «пропонувати не те, що є, а те чого хочуть туристи».

Раніше, було зазначено, що Кіровоградська область не має на своїй території значної кількості атрактивних об'єктів. Натепер, основою туристичного «меню» Кіровоградської області найчастіше виступають: «Хутір Надія» (державний заповідник-музей І.К. Карпенка-Карого (Тобілевича)), дендрологічний парк «Веселі Боковеньки» ім. М.Л. Давидова, Хресто-Воздвиженська церкваусипальниця М.М. Раєвського, архітектурні твори Я. Паученка, О. Лишневського та ін. митців ХІХ століття, деякі природні заповідні території («Монастирище», «Каскади», «Чорноліський» та ін.). Не применшуючи значимості кожного з них, слід визнати – будучи важливими і навіть унікальними для Кіровоградської області, кожен із об'єктів є атракцією виключно місцевого рівня, малоцікавою для широкого загалу. Відтак, для виходу галузі на інший рівень прибутковості, необхідна не лише експлуатація наявного набору об'єктів, а й створення нових атракцій.

Прикладів успішної реалізації цього принципу на практиці, вдосталь: від фінансово успішних Об'єднаних Арабських Еміратів, до деяких українських міст. У першому випадку, замість експлуатації лише «первинних» ресурсів

(узбережних ландшафтів Перської затоки, барханів Аравійської пустелі та місцевого етноколериту), туристичні потоки було спрямовано на експлуатацію споруд категорії «мега» (офісні хмарочоси, готелі, торгівельні центри, мечеті, акваріуми, фонтани, аквапарки, штучні водоспади та технологічні дива: абсолютно автоматизоване метро, тропічний гірськолижний комплекс, намівні острови тощо).

В Україні, цим шляхом рухається Львів, де муніципальна влада не обмежуючись традиційними принадами міста (архітектура XVII-XIX ст.), активно споруджує нові туристичні об'єкти (система концепт-кав'ярень, стадіон, аквапарк тощо) та створює численні подієві атракції (книжковий форум, джаз-фестиваль, пивний фестиваль та ін.). [56]

Інший український приклад реалізації означеного принципу – Вінниця, що найбільшого прориву у розвитку туризму зазнала після відходу від експлуатації лише старих ресурсів, натомість створивши нову атракцію – фонтан ROSHEN: найбільш відвідуваний і знаний об'єкт регіону. Донедавна, подібним прикладом був стадіон «Донбас-Арена» в Донецьку – атракція загальнодержавного рівня. Нині, у цьому ж напрямку йде розвиток туристичної галузі в Карпатському регіоні, де в додачу до «чистих» гірських туристичних маршрутів додаються нові атракції: купання в чанах, польоти на дельтапланах, джипінг, катання на конях, рафтинг, численні етно- та ремісничі свята та ін.

Принцип «широкого кола» у процесі формування туристичної пропозиції передбачає розгляд у якості потенційних відвідувачів атракцій регіону представників максимально широкого кола і найбільш бажаного сегменту туристичної маси (фінансово забезпечених, мобільних, освічених мандрівників), а не лише мешканців області чи жителів сумежних регіонів України.

Це передбачає організацію галузі таким чином, щоб найбільшій підтримки зазнавали об'єкти і туристичні райони, що є цікавими не лише місцевим жителям, а й можуть бути привабливими для широкого загалу

потенційних відвідувачів (а краще - найбільш заможним з них). Чи можливо реалізувати такий підхід на теренах Кіровоградської області? Цілком, адже розуміння принципу «широкого кола», дозволило свого часу перетворити у туристичні центри пустельний Лас-Вегас чи не менш бідний природними ресурсами Макао.

В Кіровоградській області, реалізувати означений принцип можливо, беручи до уваги численні пам'ятки залишені в краї представниками тюркських степових культур давнини, давніми угорськими племенами, татарами, уводячи до бази туристичних об'єктів численні місця пам'яті євреїв тощо. Принцип адекватного позиціонування регіону – передбачає вибудовування туристичної галузі регіону на основі тих об'єктів, що репрезентують реальні природні та культурно-історичні особливості краю.

Гірські ландшафти є місцями відпочинку значної частини населення світу, тоді як місцевих мешканців частіше приваблюють у такій якості морські узбережжя чи людні міста. Типові й буденні для норвежців фіорди, для конголезців – тропічні ліси, а для балійців – океанські пляжі є атракціями для мешканців інших ландшафтів. Якщо найбільш характерними ландшафтами Монголії чи Казахстану є степи, а підвалинами історико-культурних особливостей – кочове скотарство, закономірним є вибудовування туристичних галузей цих країн на таких усталених й привабливих брендах, а не намагатися позиціонувати їх як краї архітектурних див чи гірськолижних курортів, хоча й такі напрямки цілком можуть отримати розвій на цих теренах. Ігнорування ж таких очевидних речей, тривалий час унеможлиблювало розвиток туризму в багатьох індустріальних чи всуціль аграрних регіонах (у тому числі й на теренах Кіровоградської області). [48]

Позитивними прикладами перетворення недоліків на переваги є ініціативи останніх років, що реалізуються в Кривому Розі, де туристична галузь успішно експлуатує гірничо-промислові ландшафти; туристичні маршрути в зоні відчуження ЧАЕС; туризм підземними комунікаціями Києва

та його околиць. Щодо аналізу перспектив туризму в Кіровоградській області, крізь призму означеного принципу, слід визнати абсолютну безперспективність вибудовування функціонування галузі на місцевих «дивах» (дендрологічних парках, водоспадах чи інших нетипових і малопоширених атракціях), тоді як фоновими ландшафтами краю є степи і лісостепи з типовою для таких умов давньою і сучасною землеробською культурою.

Відтак, інфраструктурні об'єкти об'єднані землеробською тематикою, що дозволяють б ознайомитися з процесами традиційного чи сучасного сільськогосподарського виробництва мають більше перспектив. Такими можуть бути відновлені чи реконструйовані млини (вітрові чи водяні); музеї традиційної архітектури під відкритим небом; стилізовані готелі, кав'ярні чи кемпінги; традиційна місцева кухня; у подієвому ряду – жнива, як видовищна атракція, землеробські свята і обряди тощо. Принцип дискретності туристичних мас передбачає необхідність того, що організатори туристичного процесу в регіоні мусять брати до уваги різноманіття фінансових можливостей, вподобань і зацікавлень, національних пріоритетів, віку та інших індивідуальних рис потенційних туристів. Кожна з можливих категорій має отримати свій продукт на б5 ринку туристичних послуг краю. Дороговказом у цьому поступі можуть бути нові, почасти несподівані й навіть екзотичні складові сучасних класифікацій туризму: кулінарний, літературний, джайлоо, нью-ейдж, ностальгійний туризм та інші численні його різновиди. [66]

Для значної більшості з них, терени Кіровоградської області більш ніж придатні і перспективні. Як підсумок, слід зазначити що дієвість перелічених принципів залежить від їх комплексного й системного впровадження в практичну діяльність, а виведення туристичної галузі області на новий якісний рівень може стати важливою складовою зростання рівня соціального забезпечення мешканців регіону

3.2. Пріоритетні напрями розвитку туризму Кіровоградської області

До основних проблем розвитку туризму у Кіровоградській області слід зарахувати:

1. Недостатньо розвинена інфраструктура гостинності. Незважаючи на наявну за окремими показниками позитивну динаміку, слід зазначити, що з наявних колективних засобів розміщення, що підлягають класифікації, в даний час класифіковано (отримали «зірки»)

2. Не завжди відповідає сучасним стандартам обслуговування туристів у системі громадського харчування. В даний час тільки в Кропивницькому та його околицях є ресторани та інші пункти харчування, близькі до таких стандартів туристичного обслуговування. Невелика кількість підприємств даної сфери можуть приймати групи туристів, забезпечуючи при цьому і відповідну якість послуг, що надаються, і прийнятну ціну.

3. Недостатній рівень розвитку інфраструктури придорожного сервісу – відсутність комплексних місць відпочинку (зокрема точки харчування), стоянок для автомобілів та автобусів, туалетів, ігрових майданчиків для дітей, невеликих магазинів сувенірної продукції, належного обслуговування, недотримання санітарно-гігієнічних вимог та багато інших.

4. У туристичній сфері спостерігається консервативне ставлення до професіоналізму кадрів, які обслуговують туристів. Туристська галузь характеризується значною кількістю підприємницьких структур із невеликою чисельністю працівників (2 – 8).

Такі підприємства не прагнуть витратити кошти на підготовку спеціалістів. Нестача практичних і теоретичних знань, низький рівень підготовленості кадрів, задіяних у сфері туризму, негативно відбиваються якості послуг і загалом туристському потоці. Середня якість та традиційність турпродукту.

Більшість турфірм регіону пропонують однотипні тури, що відрізняються лише об'єктами показу. Реалізація проектів туристичного

кластера, які пропонуються у Стратегії, дозволить посилити позиції учасників кластера.

6. Відсутність чіткого позиціонування туроб'єктів області, і як наслідок, брак інформації для потенційних туристів про унікальність туроб'єктів, про можливості відпочинку в регіоні тощо. У процесі діяльності та розширення туристичного кластера на території Кіровоградської області потрібно вирішити виділені проблеми та забезпечити динаміку розвитку туристичної галузі. [88,с.50]

Найважливішою умовою формування сучасного високоефективного туристичного комплексу та підвищення внеску туризму в економіку регіону є реалізація просторового аспекту інвестиційної політики у сфері туризму, що дозволяє повноцінно використовувати туристичні території.

У досягненні амбітних намірів щодо розвитку сфери туризму на території Кіровоградської області туристичний кластер необхідно розглядати як сукупність територіально локалізованих туристичних ресурсів і організацій різного профілю, що взаємодіють, конкурують і взаємодоповнюють один одного у сфері створення та реалізації туристичного продукту і дотримуються принципу державно-приватного партнера.

Місія туристичного кластера повинна полягати у створенні образу Кіровоградської області як одного з найуспішніших центрів туризму України. Метою реалізації Стратегії є створення та розвиток сприятливих умов для просування продукції та послуг компаній, що входять до кластеру, на українському та зарубіжному ринках, підвищення добробуту та якості життя населення Кіровоградської області на основі розвитку туризму за допомогою реалізації спільних проектів учасників кластера.

Досягнення мети виділено такі стратегічні завдання:

- підвищення конкурентоспроможності учасників кластера на національному, міжнародному ринках;
- розвиток нових напрямів діяльності учасників кластера через різноманітні форми партнерських відносин;

- забезпечення просування учасників кластера на національному та міжнародному ринках;
- збільшення кількості робочих місць, а також організацій малого та середнього підприємництва у галузі туризму;
- розвиток партнерських відносин з органами державної влади всіх рівнів.

У рамках розвитку туристичного кластера та підвищення конкурентоспроможності учасників кластера на туристичних ринках, поряд з іншими, доцільно розвивати найперспективніші напрями в умовах Кіровоградської області: культурно-пізнавальний туризм (включаючи подійний туризм), екологічний туризм, автомобільний.

Культурно-пізнавальний туризм: Кіровоградська область як регіон Центральної України належить до регіонів, де пріоритетним видом туризму є культурно-пізнавальний туризм.

Насичений та різноманітний культурно-історичний потенціал Кіровоградської області є фактором розвитку важливого напрямку туристичної діяльності – культурно-пізнавального туризму. Розгляд подійного туризму як частини культурно-пізнавального сприятиме подальшому розвитку унікальних подій, в тому числі орієнтованих на залучення молоді. Як об'єкти туризму, у регіоні представлені всі види пам'яток: історії, археології, містобудування та архітектури, мистецтва різного значення. Кіровоградська область виділяється концентрацією та різноманітністю археологічних об'єктів, що охоплюють періоди від палеоліту до пізнього середньовіччя. [42,с.48]

Формування позитивного туристичного іміджу Кіровоградської області

На даний момент сфера туризму Кіровоградської області знаходиться в середині оцінної шкали за своєю привабливістю та задоволеністю туристів наданими послугами. У той же час, не повністю задіяні, такі резерви як, привабливі географічні умови, наявність туристської інфраструктури, близькість до столичного анклаву та регіонів з гарною якістю життя населення, європейським державам, дозволяють рекомендувати всім суб'єктам туристичної діяльності приділити більшу увагу розвитку позитивного туристичного іміджу Кіровоградської області.

Відставання від більш успішних регіонів до іміджевої складової, іноді навіть з найгіршими характеристиками за якістю послуг та станом туристичного потенціалу, залежить від багатьох факторів та причин. Так, не спостерігається системності поширення рекламного продукту суб'єктами туристичної діяльності у зовнішньому середовищі, соціальних мережах, на сайтах партнерів. [59,с.110]

Органи державної влади та особливо місцевого самоврядування недостатньо приділяють уваги інформаційному супроводу організацій туризму, що знаходяться на їх території. Поряд із цим, зазначимо. Департамент культури Кіровоградської області та його Туристсько-інформаційний центр останніми роками здійснили низку успішних заходів, спрямованих на формування сприятливого туристичного іміджу регіону. Істотну роль у цьому відіграє створений Туристичний портал Кіровоградської області, де зосереджена інформація про досягнення та можливості Кіровоградської області, її пам'ятки, туристичні об'єкти, об'єкти гостинності, унікальні історико-культурні та природні місця регіону та великий масив корисної для туриста інформація: туристські маршрути, конкурси, туристські ресурси, календар подій, пам'ятки для туриста, віртуальні тури, реєстр дитячо-юнацьких маршрутів

Позитивний туристичний імідж регіону формують органи державної влади та місцевого самоврядування, всі суб'єкти туристичної діяльності, організації освіти та культури, відомі та публічно відомі особи, дослідники, журналісти і письменники, краєзнавці, історики, науковці, підприємці та великою мірою ЗМІ.

Туристичний імідж регіону є стійкою сукупністю емоційних і раціональних переконань і відчуттів, які виникають у цільових аудиторій з приводу туристичних особливостей регіону; формуються на основі багатопланової інформації про туристичні об'єкти, послуги, маршрути, ресурси регіону, а також особистого досвіду, порівняльного аналізу та вражень туристів.

Кіровоградська область відноситься до території високої культури, побутування народної творчості та народних художніх ремесел. Тут традиційно гарна театральна та художня школи, концертні організації та великий спектр різнопланових народних мистецьких колективів. Висока насиченість об'єктами показу – пам'ятниками історії та культури.

Це регіон із розвиненою економікою та агропромисловим комплексом, які інтенсивно розвиваються в останнє десятиліття. Численні репортажі по каналах телебачення та мережі інтернет сформували гарний імідж цих галузей. Це регіон із високим освітнім та науковим потенціалом, із позитивними практиками, які запозичуються багатьма іншими суб'єктами країни. [67]

Кіровоградська область має автобусну, автомобільну та залізничну розвинену транспортну інфраструктуру та доступна для туристів з будь-якої території країни та планети.

Туристичний імідж формується в рамках певної соціальної групи (аудиторії), яка поширює свій вплив далі. Істотним та ключовим моментом у формуванні позитивного іміджу регіону є його сприйняття місцевою спільнотою. У його просуванні враховуються багато чинників: економічний,

науковий, освітній та культурний потенціал, рівень життя населення, позиції вчених, письменників, журналістів, громадських діячів та політиків.

Такий імідж багато в чому залежить від матеріальних та духовних цінностей, які експортуються з території регіону. З цієї причини актуалізується необхідність розвитку культурних орієнтацій населення та інфраструктури наукових та освітніх установ, музеїв, театрів, бібліотек та багатьох інших суб'єктів освітнього та культурно-освітнього впливу. Істотною іміджевою характеристикою регіону є базовий (історично сформований) образ і його збереження та розвитку наступними поколіннями.

Ефективний туристичний імідж не може бути суто штучною освітою, а повинен мати під собою реальну платформу, відображаючи об'єктивні риси та характеристики свого прообразу. Туристичний імідж не повинен обмежуватись набором культурно-історичних об'єктів. На додаток, він має містити в собі й широку фольклорну складову Кіровоградщини: легенди, перекази, культурні смисли та конотації, що створюють атмосферу, душу регіону. Символам, які відповідають за індивідуалізацію та неповторність Кіровоградської області, необхідно відвести центральне місце у туристичному іміджі. Романтичні та героїчні складові минулого та сьогодення мають стати важливим методологічним компонентом для формування туристичного іміджу регіону. Ці та наведені раніше характеристики є необхідними для створення позитивного туристичного іміджу регіону. Для наших цілей зазначимо, що формування позитивного іміджу регіону, що постійно розвивається, нерозривно пов'язане з внутрішнім туризмом, сприяє його розвитку та популяризації, допомагаючи у вирішенні всього різноманіття завдань, у цій сфері, впливаючи не тільки на розвиток економіки регіону та збільшення кількості коштів, що надходять до регіонального бюджету від промисловості туризму, а й вирішуючи щонайменше важливі виховно-освітні завдання патріотичного виховання, любові до малої батьківщини, країні загалом.

Оскільки однією з методологічних підстав формування іміджу є його культурно-історичний базис, то виховно-освітнє значення туристичного іміджу регіону стає очевидним. При цьому позитивний імідж регіону впливає не тільки на формування особистості підрастаючого покоління, що постійно проживає в регіоні, але й опосередковано впливає на формування загальнонаціональної самосвідомості.

Формування іміджу регіону одна із важливих напрямів у розвитку туристичної індустрії та її невід'ємною частиною, оскільки цей параметр визначає успішність регіону та її складових. Від того, яким чином складається туристичний імідж Кіровоградської області, на чому акцентується увага цільових аудиторій, залежить її популярність серед туристів і, як наслідок цього, підвищення економічної спроможності туристичних об'єктів та туристичних маршрутів. [21]

Вдосконалення інформаційного забезпечення сфери туризму Кіровоградської області

Удосконалення інформаційного забезпечення передбачає задоволення інформаційних потреб усіх суб'єктів цього сегменту економіки.

Дослідники розуміють під інформаційним забезпеченням стосовно туризму сукупність інформаційної бази даних туризму та спеціалізованих інформаційних технологій, призначених для її обробки, які забезпечують ефективне функціонування туристичної системи на різних рівнях управління туризмом [5].

Виділяють такі завдання формування та розвитку механізму інформаційного забезпечення розвитку внутрішнього та в'їзного туризму:

1. Зниження інформаційного ризику при прийнятті рішень у сфері управління туризмом;
2. Поліпшення координації дій між державними органами різних рівнів, а також іншими учасниками ринку внутрішнього та в'їзного туризму;
3. Поліпшення основних характеристик інформації: повнота, достовірність, актуальність і своєчасність, доступність, цінність;

4. Уніфікація процесів збору, обробки, використання та розповсюдження інформації;

5. Збільшення туристичного попиту за рахунок підвищення поінформованості туристів про туристські можливості територій та ін. [5; 8].

У сфері інформаційного забезпечення сфери туризму України можна виділити такі проблеми, як відсутність систематизованої інформації про кількість туристів; об'єктів туристичної інфраструктури; маршрутів.

У Кіровоградській області необхідно організовувати інформаційні тури для туроператорів України та зарубіжжя, видавати путівники, встановлювати дорожні знаки. Активно проводити роботу з відкриття туристично-інформаційних центрів в регіоні.

Інформаційна політика Кіровоградської області щодо просування туристичних послуг регіону повинна проводитися за такими напрямками:

- участь регіону в українських та міжнародних туристичних виставках, преміях, конкурсах;

- організація інформаційних турів для туристських організацій;

- створення та відкриття туристично-інформаційних центрів;

- робота з наповнення матеріалами про турпродукт регіону Національного туристичного порталу «Zruchno.Travel», а також Національний маркетинговий центр з туризму;

- видання рекламних матеріалів. Разом з тим слід зазначити, що зараз інформаційні потреби не всіх суб'єктів туристичного ринку задоволені в повному обсязі. Зокрема, є проблеми щодо забезпеченості інформацією регіональних т органів влади розвитку сфери туризму (дані про туристські потоки, туристичні об'єкти тощо).

Крім того, останнім часом на розвиток сфери туризму істотно впливають інформаційні технології, які створюють можливість отримання різного роду інформації з різних джерел.

Удосконаленню інформаційного забезпечення у сфері регіонального туризму сприятиме реалізація наступних заходів:

1. Розміщення інформації про туристські ресурси регіону через мобільні програми на платформах, що підтримуються більшістю сучасних смартфонів.

2. Проведення заходів щодо розміщення інформації в глобальній мережі Інтернет про об'єкти туристичної інфраструктури регіону, туристичні маршрути.

Пріоритетність туризму як стратегічного напрямку розвитку області знаходиться на четвертому місці після промислового, транспортно-логістичного та науково-технічного спрямування та належить до групи стратегічних пріоритетів другого порядку [3].

Пов'язано це, перш за все, з тим, що промисловість та транспортно-логістичний сектор є бюджетоформуючими галузями, тоді як частка надходжень від туризму до обласного бюджету є нині незначною. Ця стратегія передбачає також формування біля Кіровоградської області туристського кластера.

Одним із реальних кроків на шляху формування туристичного кластеру в Кіровоградській області можна вважати заснування координаційної ради щодо створення та розвитку туристично-рекреаційного кластера.

Функції Ради:

- координація діяльності всіх учасників кластера; планування розвитку кластеру;

- розгляд пропозицій щодо вдосконалення кластерного механізму; розробка пропозицій щодо залучення інвестицій, раціонального використання ресурсів, підвищення конкурентоспроможності, оновлення законодавчої бази у сфері туризму та інше. [2]

Стратегічне управління розвитком туристичного кластера в Кіровоградській області здійснюється на основі програмно-цільового планування, основними перевагами якого є:

- комплексний підхід до вирішення проблем розвитку туризму у регіоні; узгодженість між строками досягнення поставлених цілей та наявністю необхідних ресурсів;

- реалізація проектів відповідно до їхньої пріоритетності та інші.

Позитивною тенденцією є також активне впровадження механізму державно-приватного партнерства, оскільки інтеграція в рамках державно-приватного партнерства є одним із різновидів інноваційних кластерів.

На даний час у регіоні реалізується 3 проекти державно-приватного партнерства у сфері туризму, з них один інфраструктурний проект та два проекти зі створення матеріальної бази туризму.

Незважаючи на значні успіхи у розвитку туризму на території Кіровоградської області є значні недоліки в системі організації туристичної діяльності в даному регіоні. Основним недоліком існуючої системи організації туризму в Кіровоградській області є недостатня увага з боку органів державного управління та приватних організацій до науково-дослідних робіт та освітніх проектів у галузі туризму.

Прикладні науково-дослідні роботи — невід'ємна частина механізму, що рухає розвиток будь-якої галузі господарювання вперед, і туризм не є винятком. Однак серед пріоритетних проектів у сфері туризму відсутні наукові та освітні проекти. Така ситуація веде до втрати інтересу туристів через відсутність інноваційних пропозицій з боку туристичних компаній області, а також системи підготовки та перепідготовки туристських кадрів, що позначається на рівні якості послуг, що надаються. [56]

Також відмінною рисою туристського ринку Кіровоградського регіону є його ненасиченість. Ця ситуація веде до таких негативних наслідків: ослаблення конкуренції на туристському ринку, що у негативно чергу позначається на цінах на регіональний туристський продукт; тонкий асортимент пропозицій з боку постачальників туристських послуг, що веде до незадоволеності туристів.

Так, за даними соціологічних досліджень, туристи, які відвідують Кіровоградську область, мають намір витратити під час подорожі вдвічі більше коштів, ніж вони витрачають насправді [11]. Вищесказане доводить необхідність удосконалення існуючого підходу до формування туристичного

кластеру в Кіровоградській області та дозволяє зробити висновок про необхідність включення до механізму туристичного кластера інноваційної складової, що дозволить усунути наявні недоліки в системі організації туристичної діяльності в регіоні.

Таким чином, можна сформулювати основні рекомендації щодо формування туристично-інноваційного кластера в Кіровоградській області.

1. Одним із пріоритетних напрямів розвитку туризму в області має стати збільшення кількості та різноманітності наданих туристичних послуг за рахунок розробки та впровадження інноваційних продуктів та послуг. Така необхідність зумовлена тим, що за даними соціологічних досліджень туристи мають намір витратити під час подорожі коштів вдвічі більше, ніж вони витрачають насправді.

2. Основними напрямками роботи органів державної влади щодо формування туристично-інноваційного кластера мають бути: фінансове, організаційне та інформаційне сприяння інноваційним розробкам, просування туристичного бренду регіону, організація комфортного правового та податкового середовища для всіх учасників кластера. 3. Створення туристично-інноваційного кластера має базуватись на існуючих підприємствах на території області, із залученням науково-дослідних та освітніх центрів, із формуванням інноваційної інфраструктури.

Таким чином, у цій статті обґрунтовано необхідність впровадження інноваційної складової у розвиток кластерного підходу до організації туризму у регіоні. На прикладі Кіровоградської області показано об'єктивну потребу в інноваціях, як у процесі створення туристичного продукту та надання туристських послуг, так і у сфері управління розвитком регіонального туризму.

На наш погляд, кластерна система організації туризму є на сьогоднішній день найбільш ефективною з умовою інноваційного підходу до всіх складових кластерного механізму. [30]

Висновки до розділу 3

Поняття «кластер» належить до багатофункціональних з погляду можливостей його використання. У контексті економічної сфери діяльності сьогодні він використовується в таких різноманітних формах, що його термінологічний статус не може бути визнаний однозначно прочитаним. З одного боку, ставши модним, цей термін привернув до себе увагу фахівців різних галузей знань та практичної діяльності, з іншого боку – етимологічні можливості кластера виявилися настільки різноманітними, що ця якість дозволяє використовувати його у широкому спектрі цілей.

Туристський кластер Кіровоградської області створюється державною ініціативою, «згори», місцевими органами влади за нормативної та фінансової держави.

Існує природна база (локальна конкурентна перевага), що визначає можливість створення кластера: об'єкти туристичної інфраструктури, унікальні природні та культурно-історичні ресурси, об'єкти духовної спадщини.

В даний час у туристичному кластері Кіровоградської області відсутні внутрішньокластерні стандарти якості обслуговування, власний бренд, інтегровані до кластеру освітні заклади, зайняті підготовкою кадрів для кластера. Усе це також свідчить у тому, що кластер перебуває у стадії формування.

На даний момент учасники кластера координують свою діяльність у відповідних галузях при складанні річного плану заходів, який узгоджується з усіма зацікавленими сторонами та під який затверджується бюджет на засадах співфінансування.

РОЗДІЛ 4 ОЦІНКА ЕФЕКТИВНОСТІ ПРОПОЗИЦІЙ ЩОДО РОЗВИТКУ ЕКСКУРСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ НА ОСНОВІ ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНОГО ПОТЕНЦІАЛУ КІРОВОГРАДСЬКОЇ ОБЛАСТІ

4.1 Обґрунтування методики дослідження екскурсійної діяльності на основі історико-культурного потенціалу Кіровоградської області

Туристсько-рекреаційний потенціал є ваговою складовою розвитку не тільки країни, а й конкретного регіону, адже наявність значних ресурсів у даній сфері та ефективність його використання дає можливість отримувати значні надходження до державного та місцевого бюджетів. Кіровоградщина не має яскраво вираженої туристсько-рекреаційної спеціалізації та не приваблює населення різних регіонів України з точки зору відпочинку та оздоровлення.

Крім того, розвиток туризму на Кіровоградщині стримує низка факторів, які зазначено в Стратегії економічного та соціального розвитку Кіровоградської області на 2013-2020 рр., зокрема: недооцінка ролі туристично-рекреаційної сфери для потенційного економічного зростання економіки регіону; низький рівень інформаційно-рекламної підтримки розвитку регіонального ринку рекреаційно-туристичних послуг; недостатній рівень використання об'єктів культурної спадщини у туристичній галузі регіону. Мінімізація вищезазначених факторів дасть змогу підвищити туристичну привабливість Кіровоградської області, але за умови визначення пріоритетів та підтримки інноваційних проектів. Найбільш вагомими для Кіровоградщини вважаються саме соціокультурні передумови розвитку туристської галузі. В першу чергу, мається на увазі можливість використати унікальний соціокультурний образ Кіровоградщини як центру України, як

соціокультурного порубіжжя, як колишнього регіону формування козацтва тощо [2].

Туристсько-рекреаційний потенціал Кіровоградської області унікальний. Центральний регіон представлений численними пам'ятками історії та археології, зразками садово-паркового мистецтва, цікавими природними пам'ятками.

Увагу туристів привертають маршрути, що знайомлять з духовною та матеріальною культурою часів трипільців і уличів, русичів і запорізьких козаків. Наявність багатьох туристськоекскурсійних об'єктів сприяє створенню різноманітних туристських маршрутів. Діючі екскурсійні маршрути в Кіровоградській області структуруємо в залежності від рівня їх значущості (таблиця 4.1) [3].

У місті Кропивницький також існує велика кількість маршрутів різної тематики. До найбільш популярних належать: «Тролейбусна екскурсія містом», «Кропивницький авіаційний», «Кропивницький літературний», «Кропивницький музичний», «Кропивницький театральний».

Маршрути місцевого значення представлено в таблиці 4.2. О. Колотуха, який займається даною проблематикою, перспективними в контексті туризму та рекреації вважає також наступні турпродукти Кіровоградщини: тур «Шляхами видатних вчених та винахідників» (В.І. Григорович, М.І. Пирогов, В.В. Скопенко та ін.); педагогічні тури (Г.Г. Нейгауз, В.О. Сухомлинський, А.С. Макаренко та ін.); розвиток британсько-кіровоградської лінії в туризмі (брати-британці Томас та Роберт Ельворті); розвиток туризму в плані позиції «Кіровоградщина – центр України» [4].

Таблиця 4.1

Туристсько-екскурсійні маршрути Кіровоградської області
загальнодержавного значення

Назва маршруту	Характеристика
Заповідник-музей І.К. Тобілевича (Карпенка-Карого) Хутір Надія	Одна з найвидатніших історико-культурних пам'яток України. На території заповідника розміщується єдиний в Україні музей історії українського хореографічного мистецтва
«Раєвські - династія героїв»	Історико-культурний заповідник родини Раєвських. Свято-Хрестовоздвиженська церква-усипальниця героя Вітчизняної війни 1812 року Миколи Миколайовича Раєвського та членів його родини внесена до державного реєстру національного культурного надбання України
«Природа Кіровоградщини» (дендропарк «Веселі Боковеньки», «Чорноліський заказник», «Онуфріївський парк»	Дендропарк «Веселі Боковеньки» - пам'ятка садово-паркового мистецтва, що заснована в 1893 році є справжньою прикрасою степового краю «Онуфріївський парк» - пам'ятка садово-паркової архітектури XIX ст. Ландшафтний заказник "Чорноліський" загальнодержавного значення, який знаходиться в Знамянському районі, відомий своїм Чорним лісом і сфагновим болотом
Ландшафтний заказник «Монастирище»	Заказник є каньйоном річки Інгул. Цей об'єкт унікальний як місце відслонення на денну поверхню елементів найдавнішої тектонічної структури України - Українського кристалічного щита

Важливою соціокультурною передумовою, яка може сприяти рекреаційній атрактивності Кіровоградщини, є її козацьке минуле. Терени сучасної Кіровоградської області були частиною ареалу формування Козацької держави. Саме з козацькими зимівниками пов'язане виникнення деяких поселень в області. Так на місці великого зимівника козака Тресяги

пізніше виникло поселення Новомиргород, від зимівника козака Степана Лелеки веде свій родовід одне з сучасних передмість Кропивницького – Лелеківка. В той же час базі колишніх козацьких зимівників виникли сел. Онуфрїївка, с. Бутівка, с. Кам'яне Новархангельського району, с. Андрусівка Світловодського району тощо [2].

Таблиця 4.2.

Туристсько-екскурсійні маршрути Кіровоградська області місцевого значення

Назва маршруту	Характеристика
Музейно-природний заповідник «Тобілевичі» (с. Арсенівка Новомиргородського району)	В 1995 році до 150-ліття І. Карпенка-Карого в селі засновано музейно-природний заповідник «Батьківщина Карпенка-Карого» (як філія Кропивницького обласного краєзнавчого музею).
Урочище «Каскади»	Це місце має статус геологічної природи пам'ятки місцевого значення з площею 2,5 га. Авринія скельна - мешканець урочища "Каскади" Особливість урочища - каскад природних рівнинних водоспадів, висота яких 7 м. Ці водопади є поодиноким явищем в рівнинній Україні та на Придніпровській височині.
«Золотими стежками Ексампею»	«Ексампей» або «Священні шляхи» - таку назву мала в часи Великої Скіфії територія між сучасним Кропивницьким та річкою Синюхою. Саме тут, у сакральному центрі Великої Скіфії, за свідченнями давньогрецького історика Геродота було головне святилище скіфів.

Козацьку славу нашого степового краю пов'язують з козаком Мамаєм, постать якого відображено в різних мистецьких творах, тому що саме Козак Мамай – це ідеалізований образ козака, своєрідний духовний символ України.

На сьогодні в Україні вже існують позитивні приклади використання теми козака Мамає, зокрема вона була покладена в основу створення

тематичного дендропарку «Мамаєва Слобода» у м. Київ, який засновано з метою відродження самобутніх українських традицій. Це ціле містечко у народному стилі, де проходять цікаві заходи, як-то народні свята, екскурсії, квести, різні театралізовані дійства. Використовуються об'єкти «Мамаєвої слободи» методом відтворення живої історії, що забезпечує максимальне наближення до свого первісного функціонального призначення, а саме, для популяризації та відродження самобутніх народних традицій, звичаїв, обрядів, забутих трудових навичок та ремесл. Також в Україні було засновано історико-культурологічний фестиваль «Мамай-fest», започаткований у 2008 р. в Музеї історії м. Кам'янське. [56]

В межах фестивалю створено проект «Мамай єднає Україну», який передбачає створення у візуальному просторовому вимірі символічної карти України, що складається з 25 робіт, виконаних у різних жанрах і техніці та об'єднаних зображенням козака Мамає, 25 робіт, які відповідають існуючому територіально-адміністративному поділу України, будуть нести в собі географічні, історичні, культурні особливості тієї чи іншої області України. Оповіді про козака Мамає можна зустріти серед народних легенд, переказів, примовок на території Кіровоградської області. За свідченнями старожилів с. Високі Байраки, існує така легенда про козака характерника: який мандрував Диким полем. Старожили кажуть, що у Байраках є річка Мамайка, яка ще маленьким джерельцем врятувала легендарному Мамаєві життя [5]. На території Високобайрацького НВК в межах проекту «Кіровоградщина – земля Козака Мамає», ініційованого в 2014 р.

Льотною академією Національного авіаційного університету, урочисто заклали сквер, присвячений легендарній постаті Козака Мамає. Відродження козацьких традицій та активне використання соціокультурного образу Кіровоградщини як козацької території в минулому може в перспективі стати для області одним з напрямків розвитку її туристсько-рекреаційної спеціалізації, тому вважаємо 127 доцільним в межах проекту

«Кіровоградщина – земля козака Мамає» створити новий туристсько-екскурсійний маршрут «Високі Байраки – земля козака Мамає».

В умовах пріоритетного розвитку внутрішнього та в'їзного туризму проблему створення привабливості певного регіону можна вирішити шляхом розробки нових туристично-екскурсійних маршрутів та побудови змістовних екскурсійних програм.

4.2. Розроблення портфелю екскурсій на основі історико-культурного потенціалу Кіровоградської області

З метою популяризації історико-культурного потенціалу Кіровоградської області та розвитку екскурсійної діяльності в регіоні пропонуємо портфель екскурсій по Кіровоградській області.

Програма турів складається з такого пакета турів

Тур 1 Екскурсійний маршрут „Земля корифеїв”

Тривалість туру 2 дні

Транспорт автобус

Тип туру груповий

До об'єктів показу належать:

Музейно-природний заповідник “Батьківщина Карпенка-Карого” та ландшафтно-орнітологічний заказник “Карпенків Край” (село Арсенівка Новомиргородського району)

Ландшафтний заказник „Карпенків край” розташовується поруч з селом Арсенівка Новомиргородського району та селом Мар’ївка Маловисківського району. Ця місцевість є батьківщиною провідного класика української драматургії І.К. Карпенка-Карого.

На території, де в Арсенівці у 1995 році розташовувалась хата Карпа Тобілевича, було прийнято рішення встановити пам'ятний знак і створити музей імені І.К. Карпенка-Карого.

Заповідник-музей І.К. Тобілевича (Карпенка-Карого) „Хутір Надія”
(село Миколаївка Кіровоградського району)

Музей-заповідник І.К. Тобілевича (Карпенка-Карого) є мальовничим куточком Кіровоградщини та широко відомим за межами країни під назвою хутір “Надія”. У цьому краї в період 1886 по 1907 рік було написано одинадцять п'єс, серед них – кращі комедії видатного драматурга “Сто тисяч” і “Хазяїн”, історичну драму “Сава Чалий” та інші, що входять до складу золотого фонду вітчизняної класики.

Ласкаво просимо завітати до будинку, збудованого Іваном Карповичем, де в кімнатах практично відновлено інтер'єр тих часів. Обов'язково відвідайте музей, який детальніше ознайомить кожного з життєвим шляхом корифеїв українського театру.

Кіровоградський обласний академічний український музично-драматичний театр ім. М.Л. Кропивницького
(місто Кіровоград)

Ідеєю створення театру у Єлисаветграді громадськість міста пройнялася у зв'язку зі скасуванням кріпосного права та з виникненням аматорського гуртка професійного рівня під керівництвом М.Л. Кропивницького та І.К. Тобілевича (Карпенка-Карого). У 1865 році інженер-полковник Г.В. Трамбицький придбав ділянку землі у міського управління, на якій збудував Зимовий театр. Офіційне відкриття відбулось 1867 року.

Драматургія займала скромне місце у літературі та була спонтанним явищем до моменту появи на драматичному і театральному полі М.Кропивницького та його земляків – П.Саксаганського, М.Садовського, М.Заньковецької, І. Карпенка-Карого, М. Старицького. Але саме завдяки цій

славній плеяді український театр і драматургія піднялись на нечувану до того височінь і заслужено стали в ряду неминущих здобутків національної культури.

27 жовтня 1882 року перша трупа М.Кропивницького заклала фундамент формування українського реалістичного професійного театру виставою „Наталка Полтавка” І.Котляревського.

II день:

Музей історії села Мар’янівки

(село Мар’янівка Бобринецького району)

Музей розташовується на відстані 72 км від обласного центру.

Рік створення 1978.

Видатний радянський актор, народний артист СРСР Іван Олександрович Мар’яненко (Петлюшенко) (1878 - 1962) – племінник засновника українського реалістичного професійного театру М.Л. Кропивницького, є уродженцем села Мар’янівки. Саме тому музей історії с. Мар’янівки присвятив значну частину експозиції І.О.Мар’яненку, де було представлено особисті речі, одяг, фотографії, театральні афіші, книги, газети, журнали тощо.

Будівлі, пов’язані з перебуванням М.Л. Кропивницького та братів Тобілевичів у м. Бобринці

(місто Бобринець)

Після створення першого аматорського театального гуртка Марком Кропивницьким та братами Тобілевичами, відомий краєзнавець, вчитель та письменник Микола Смоленчук створив у 1959 році музей у м.Бобринці, як музейну кімнату, що була присвячена корифеям українського професійного театру. Зараз музейну кімнату перетворили у повноцінний районний музей, який налічує 4 експозиційні зали, де розповідають про історичне, культурне минуле та сучасне Бобринеччини.

Центральне місце займає експозиція, присвячена корифеям українського професійного театру І.К.Тобілевичу (Карпенку-Карому),

М.Л.Кропивницькому, М.І.Сочеванову, М.Садовському, І.О.Мар'яненку, М.Садовській-Барілотті та П.Саксаганському. [61]

У музеї можна ознайомитися з книгами І.О.Мар'яненка з його дарчими написами, фотографіями, його вітальною телеграмою на відкриття музею, особистою сорочкою, поясом та письмовим набором. Музейні експозиції насичені великою кількістю стендів з фотографіями:

де Микола Іванович Сочеванов знаходиться в родинному колі та з бандурою, містяться його листи до музею, вирізки з преси, портрети актора;

Миколи Садовського, портрет та фрагменти вистави за його участю;

фото, з яких можна дізнатися про творчий шлях Панаса Саксаганського (фото в ролях, групові фото з акторами);

І.К.Тобілевича (портрет, фото з братами та А.І.Міхалевичем в ролях);

стенд, присвячений сім'ї М.Л.Кропивницького, початку творчої діяльності, фото в ролях, листівки-анонси спектаклів трупи М.Л. Кропивницького.

Також у музеї знаходяться фото будинків, що були пов'язані з перебуванням корифеїв у Бобринці.

З нагоди 125-річчя з дня народження М.Л.Кропивницького скверу м.Бобринці було присвоєно його ім'я. Також було споруджено погруддя Марку Кропивницькому та посаджено 125 дубів, які згодом були занесені до списку об'єктів ЮНЕСКО.

Не слід забувати і про чинну пам'ятку історії 1828 року - Свято-Миколаївську церкву, в якій у церковному хорі співали І. Тобілевич та М. Кропивницький.

Меморіальний музей М.Л. Кропивницького

Ідея створення професійного українського театру виношувалася у звичайному житловому будинку, що знаходився на вузькій вулиці Єлисаветграда під назвою Болотяна. Саме в цьому місці М.Л.Кропивницький написав перлини української драматургії „По ревізії”, „Доки сонце зійде роса очі виїсть”, „Дві сім'ї”, „Глитай або ж Павук”. Тому нині тут створено

меморіальний музей Марка Лукича Кропивницького, що був відкритий у жовтні 1982 року напередодні святкування 100-річчя театру корифеїв. Шість залів музею містять експозиції, де представлено документи, фотографії, театральні афіші, але гордістю музею є особисті речі корифея, якими він активно користувався ще при житті. Одна зала музею може похизуватися своєю фотовиставкою Ігоря Кропивницького – онука Марка Кропивницького, що передав до музею багато родинних фотографій. Понині, не зважаючи на поважний вік, Ігор Олексійович веде активну співпрацю з музеєм.

Літературно-меморіальний музей І.К. Карпенка-Карого

Літературно-меморіальний музей імені І.К. Карпенка-Карого було відкрито у вересні 1995 року у місті Кропивницький. Кожен охочий може ознайомитися з кращими творами української літератури та з іменами відомих та маловідомих письменників Кіровоградщини.

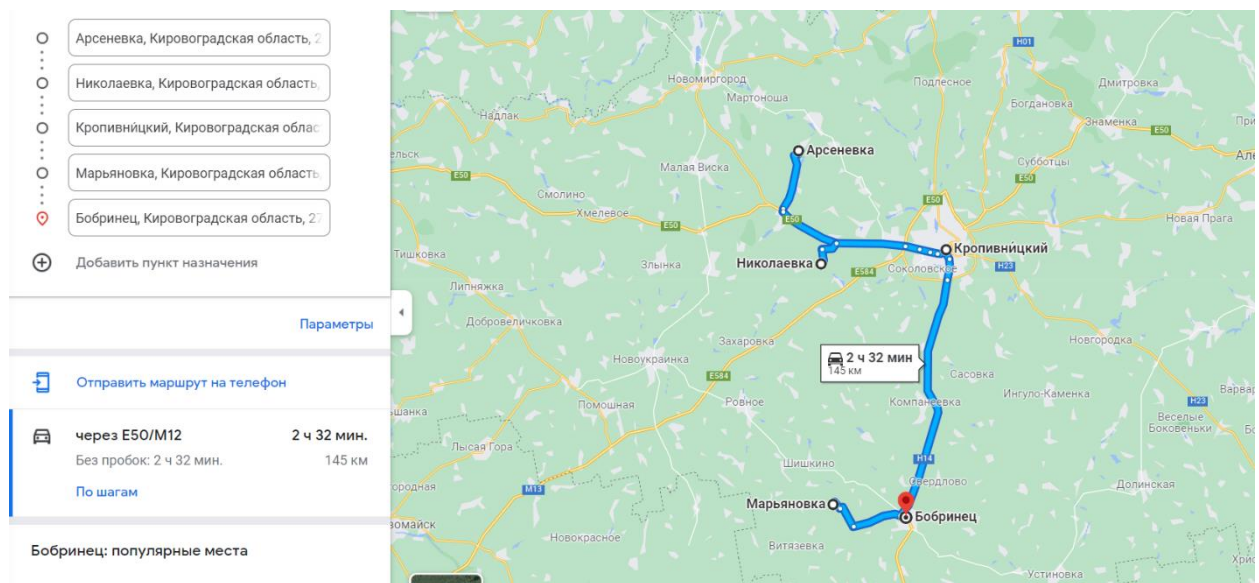

Рис. 4.1 - Карта туру за маршрутом с.Арсенівка Новомиргородського району – с.Миколаївка Кіровоградського району – м. Кропивницький – м.Бобринець – м.Кропивницький

Садиба І.К. Карпенка-Карого була своєрідним осередком мистецького та громадсько-політичного життя міста, тому музей розмістили у меморіальному будинку, в якому письменник перебував з родиною з 1872 по

1883 роки. Завдяки цьому фонди музею налічують 11,12 тис. музейних предметів, серед яких фото різної тематики, документальні матеріали про родину І.К. Карпенка-Карого (Тобілевича), твори драматурга різних років.

Таблиця 4.1

Програма туру „Земля корифеїв”

<p>I день Ранок 6-00 8-00 Сніданок 9-00 Маршрут екскурсій</p>	<p>Кропивницький Розміщення в готелі м.Кропивницький Факультативні екскурсії по місцям м.Кропивницький Музейно-природний заповідник “Батьківщина Карпенка-Карого” та ландшафтно-орнітологічний заказник “Карпенків Край” (с.Арсенівка Новомиргородського району); -Заповідник-музей І.К. Тобілевича (Карпенка-Карого) „Хутір Надія” (с. Миколаївка Кіровоградського району); -Кіровоградський обласний академічний український музично-драматичний театр ім. М.Л. Кропивницького (м. Кропивницький).</p>
<p>I День Обід 13-00</p>	<p>Обід у закладі харчування м.Кропивницький Напрямок маршруту с.Арсенівка Новомиргородського району – с.Миколаївка Кіровоградського району</p>
<p>II День Ранок 8-00 Сніданок 9-00 Маршрут екскурсій 13-00 Обід</p>	<p>М.Кропивницький - м.Бобринець – М.Кропивницький Обід у закладі харчування м.Бобринець -Музей історії села Мар’янівки (село Мар’янівка Бобринецького району); -Будівлі, пов’язані з перебуванням М.Л. Кропивницького та братів Тобілевичів (м. Бобринець); -Меморіальний музей М.Л. Кропивницького (м. Кропивницький); -Літературно-меморіальний музей І.К. Карпенка-Карого (м. Кропивницький).</p>
<p>II День 19-00</p>	<p>м.Кропивницький завершення екскурсійного туру</p>

Для проживання учасників туру обрано декілька готелів (табл 4.2.)

Таблиця 4.2

Вартість проживання у засобах розміщення, обраних для туру „Земля корифеїв”

група / готель	Вартість на 1 туриста	Разом на 18 чоловік
Хостел м.Кропивницький (4-8-місн зручності наномери, кілька номерів)	450	8100
готель Каталонія, м.Кропивницький, вул.Велика Перспективна,21 2 місні номери	900	16200
готель бізнес-класу Готель Зірка Кропивницький, вул.Гагаріна, 1а	1200	21600

Розрахунок витрат на організацію і проведення туру „Земля корифеїв” показано в табл. 4.3.

Таблиця 4.3

Розрахунок витрат на організацію і проведення туру „Земля корифеїв”

Назва витрат	Вартість, грн
Оплата оренди автобуса по маршруту (290 км)	15000
Розміщення в готелі, м. Кропивницький (1 доба) - хостел (див табл.4.2)	8100
Оплата паркування автобуса (2 доба)	200
Накладні витрати	4000
Вартість входних квитків (на 2 дні - 300 грн.)	5400
Разом	32700

Витрати на організацію і проведення туру „Земля корифеїв” складаються з таких статей витрат:

1) оплати аренди автобуса Mercedes Spranter на 18 місць, (290 км) - 15000,0 грн.;

2) проживання в хостелі м.Кропивницький+сніданки – 8100 (на 18 чоловік);

3) оплата паркування автобуса - 200,0 грн,

4) накладні витрати підприємства - 4000,0 грн.;

5) вартість вхідних квитків (на 2 дні - 300 грн.) - 5400,0 грн.

Таким чином, загальні витрати на 18 туристів плюс обслуговуючий персонал становлять: 32700,0 грн.

З метою розрахунку точки беззбитковості проведемо розрахунок ціни туру (таблиця 4.4)

Таблиця 4.4

Розрахунок ціни туру „Земля корифеїв”

Стаття калькуляції	Вартість, грн.
Загальні витрати, в т.ч.:	32700
Прибуток 15,0%	4905
Комісійна винагорода, 8,0%	2616
Разом на 18 туристів	40221
Ціна на 1 турпакет	2235

Таким чином, загальна собівартість туру складає 40221 грн. на 18 туристів, відповідно на одного туриста – 2235 грн.

Ціна достатньо конкурентна на ринку туристичних послуг.

З метою визначення економічної ефективності туру „Земля корифеїв” визначимо точку беззбитковості:

$$Тб = Пв : (Ц1 - Зв1) (4.1),$$

де Тб – точка беззбитковості у натуральних одиницях (турпакетах),

Пв – постійні витрати, грн,

Пв -19200 грн

Ц1 – ціна одного тур пакета, грн, - 2235

Зв1 – змінні витрати одного тур пакета, грн. (300+450=750грн)

$T_b = 19200 : (2235 - 750) = 13$ турпакетів

$T_b \text{ у } \% = 13 : 18 * 100 = 72,2\%$

Отже, згідно проведених розрахунків, точку беззбитковості туру „Земля корифеїв” становить 13 турпакетів, тобто при реалізації 13 турпакетів туристичне підприємство повністю покриває свої витрати і дає з кожного реалізованого тур пакету отримує прибуток.

Точка беззбитковості складає 72,2%, що є досить хорошим показником і вказує на економічну ефективність туру.

Пропонується також розробка 1-денного туру

Екскурсійний маршрут „Раєвські – династія героїв”

Тривалість туру 1 день

Транспорт автобус

Тип туру груповий

До об’єктів показу належать:

с.Розумівка:

народний музей історії села Розумівка, історико-архітектурний заповідник „Родина Раєвських”, Свято-Хрестовоздвиженська церква – усипальниця родини Раєвських;

- смт Олександрівка:

- Олександрівський районний краєзнавчий музей

Протяжність: 1 день

Напрямок по маршруту наступний:

місто Кіровоград – село Розумівка Олександрівського району – село Бовтишка Олександрівського району – смт Олександрівка - місто Кропивницький

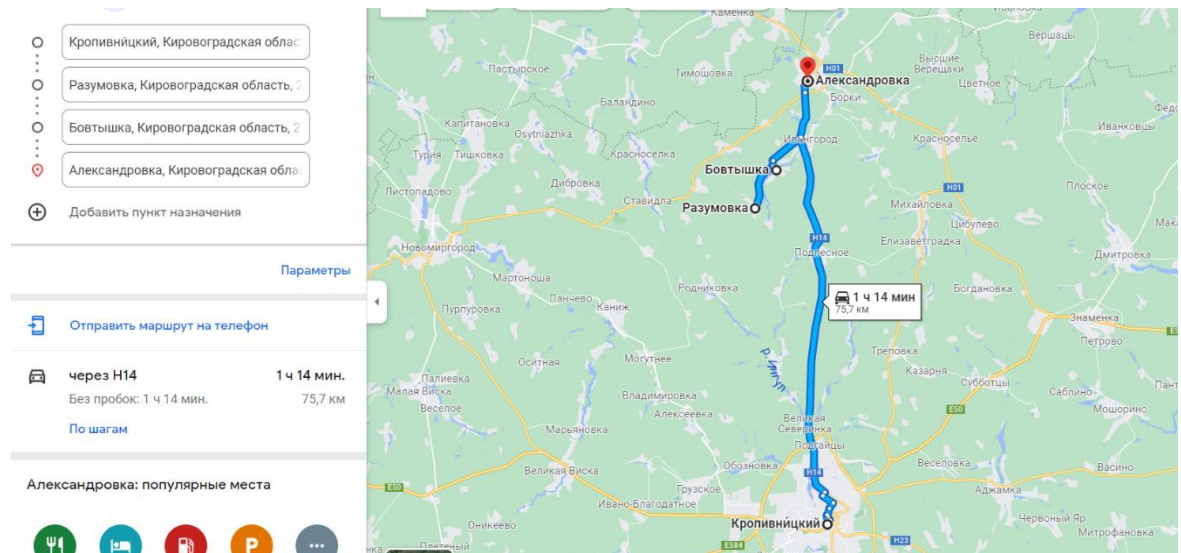

Рис. 4.2 - Карта туру за маршрутом місто Кропивницький – село Розумівка Олександрівського району – село Бовтишка Олександрівського району – смт Олександрівка - місто Кропивницький

Свято-Хрестовоздвиженська церква - усипальниця родини Раєвських (с.Розумівка Олександрівського району)

Неподалік від місця розташування Богословської дерев'яної церкви розпочалось будування білокам'яної церкви. Спочатку церква мала вигляд усипальниці – пантеону у вигляді прямокутного храму з розмірами основного об'єму у плані 11х18 метрів, з порталом з 12 колон, поставлених у 2 ряди з боку головного входу з невеликим і неосвітленим куполом у центрі. Найдосконаліші пропорції і бездоганні малюнки колон – доричного ордера, де кожна складена із семи збірних блоків, відлитих з чавуну. У напівпідвальному приміщенні церкви було облаштовано склеп з чотирма похованнями.

Мармурові пам'ятники вишуканої роботи італійських майстрів поєднують поховання родини Раєвських. Центральною постаттю є поховання генерала кавалерії М.М. Раєвського - старшого (1771 – 1829) та його членів родини: поруч знаходиться поховання онука генерала, що загинув у Сербії 20 серпня 1876 року від турецької кулі в голову та молодшої дочки генерала,

фрейліни Софії Миколаївни Раєвської (1806 - 1881). Але на сьогодні найбільшою таємницею усипальниці Раєвських є одне з поховань родини.

Народний музей історії села Розумівка
(с.Розумівка, Олександрівський район)

У 1967 році відкрито музей у приміщенні Хрестовоздвиженської церкви – усипальниці родини Раєвських. Сьогодні для ознайомлення з родиною Раєвських та історією села Розумівка в музеї зберігається близько 2 тис. предметів основного фонду, де до унікальних оригінальних предметів належать бюст генерала М.М.Раєвського, знайдений у селі Бовтишці, фотографія родини Раєвських початку ХХ століття, картина на фанері „Прогулянка Булонським лісом” тощо.

Таблиця 4.5

Програма туру „Раєвські – династія героїв”

8-00 Старт Екскурсії	м.Кропивницький Автовокзал
10-00 с.Розумівка	село Розумівка Олександрівського району Свято-Хрестовоздвиженська церква - усипальниця родини Раєвських Народний музей історії села Розумівка
13-00	село Бовтишка Олександрівського району
16-00	– смт Олександрівка
20-00	м.Кропивницький Автовокзал

Під час туру харчування буде у селищі Бовтишка Олександрівського району.

Розрахувати економічну ефективність важко, оскільки на даний час немає аналогів таких турів, оскільки він має чітку історичну спрямованість, специфіку, яка прив'язана до певних подій, історичних особистостей та місця. При цьому слід відзначити величезний соціальний ефект від таких турів для туристів, для місцевих жителів, краєзнавців, істориків.

Ефективність запропонованого пакету турів для Кіровоградської області

На підставі аналізу теоретичних підходів було запропоновано такі методичні рекомендації щодо оцінки економічного ефекту та ефективності впровадження в дію пакету турів для Кіровоградської області

До індикативних показників, що характеризують ефективність рекламної діяльності на рівні регіону за звітний період, слід зарахувати:

- 1) темп приросту туристського потоку до регіону у звітному періоді
- 2) темп приросту обсягу наданих послуг у туристично-рекреаційній сфері у звітному періоді
- 3) темп приросту обсягу податкових надходжень до консолідованого бюджету у звітному періоді

Таким чином, найбільший вплив мають такі фактори, як: слабка поінформованість населення про наявні пропозиції у сфері туризму в регіоні; низький рівень туристичної інфраструктури у регіоні; висока вартість туристських послуг у регіоні; відсутність зацікавленості з боку інвесторів та структур управління у розвитку туризму в регіоні.

Співвіднесення результатів експертного та соціологічного опитувань показало, що представники туристично-рекреаційного кластеру, які виступили як експерти, оцінюють туристський потенціал Кіровоградської області значно вище, ніж населення регіону загалом. Це може говорити про слабку стратегію просування регіонального турпродукту та необхідність підвищення туристського іміджу регіону на внутрішньому ринку.

Основні причини відсутності мотивації населення до споживання регіонального турпродукту нерозривно пов'язані з факторами, що перешкоджають розвитку

Таблиця 4.6

Індикативні показники, що характеризують ефективність рекламної діяльності щодо просування туристично-рекреаційного потенціалу Кіровоградської області

Показник	Темп приросту 2021/2022 (прогноз)	Темп приросту 2022/2023 (прогноз)	Темп приросту 2023/2024 (прогноз)
Приріст турпоточку	4,70%	1,80%	0,90%
Приріст обсягу послуг	8,10%	8,20%	6,80%
Приріст Податкових надходжень	20,40%	10,30%	7,00%

Фактори, що перешкоджають розвитку туризму (експертне опитування туризму в регіоні. Серед них можна виділити такі, як: висока вартість регіонального турпродукту; слабка поінформованість про наявні пропозиції у сфері туризму; низький рівень туристської інфраструктури в регіоні. Таким чином, зниження впливу факторів, що перешкоджають розвитку туризму в регіоні. туризму у регіоні дозволить підвищити показники ефективності галузі загалом. Виходячи з результатів проведеного дослідження, нами зроблено висновок про те, що підвищити ефективність політики Кіровоградської області у сфері туризму можна шляхом закріплення у Стратегії розвитку туризму у Кіровоградській області положень щодо: формування та розвитку регіонального туристського бренду Кіровоградської області; рекламно-інформаційне забезпечення просування регіонального туристського продукту на внутрішній та зовнішній ринок; проведення кампанії з просування позитивного іміджу Кіровоградської області у регіональних та національних засобах масової інформації. Реалізація цих заходів сприятиме зниженню впливу факторів, що перешкоджають розвитку туризму, оскільки послужить збільшенню привабливості регіонального

туристського продукту і, як наслідок, збільшення інвестиційної привабливості туристської галузі.

Інвестиції у розвиток інфраструктури туризму дозволять знизити витрати представників туристського бізнесу, пов'язані з доставкою туристів до об'єктів туристського показу, що позитивно позначиться його вартості.

4.3. Оцінка соціально - економічного ефекту запропонованих заходів

Підвищення рівня туристичної привабливості Кіровоградської області відбудеться у тому разі, якщо здійсниться реалізація наступних умов:

1. Створення комфортних умов для знайомства гостей та жителів області з історико-культурним та природним потенціалом області – основними об'єктами туристичного відвідування за напрямками культурно-пізнавального, у тому числі подієвого, релігійного (паломницького), етнографічного, екологічного, зеленого, оздоровчого, лікувального, спортивного, мисливського й рибальського туризму на територіях, передусім, – за тематико-екскурсійними циклами відвідування, екскурсій та віртуальних подорожей: «Столиця української хореографії», «Старий Єлисавет», «Кіровоградщина авіаційна» (м. Кропивницький), «Сакральний Центр Великої Скіфії» (Новоукраїнський район), «Синя вода» (Новоархангельський район), «Трипільська культура» (Новоархангельський район), СвятоХрестовоздвиженська церква (с. Іскрівка Петрівського району), СвятоБогоявленський монастир (с. Диківка Знам'янського району), «Музейноприродний заповідник «Тобілевичі» (с. Арсенівка, Новомиргородський район), «Заповідник-музей І.К. Тобілевича (Карпенка-Карого) «Хутір Надія» (Кропивницький район); «Історико-архітектурний заповідник родини Раєвських» (с. Розумівка, Олександрівський район) та інші, у тому числі за маршрутами вихідного дня.

2. Забезпечення територій якісними автошляхами вздовж туристичних маршрутів: «У серці України» (домінантний об'єкт – «Географічний центр

України», Добровеличківський район), «Золотими стежками Ексампею» (домінантний об'єкт – заповідник культури скіфського періоду «Сакральний Центр Великої Скіфії», Новоукраїнський район), «Земля Корифеїв» (домінантні об'єкти – музейно-природний заповідник «Тобілевичі» (с. Арсенівка, Новомиргородський район), заповідник-музей І.К. Тобілевича (Карпенка-Карого) «Хутір Надія» (Кропивницький район) та об'єкти у містах Кропивницькому, Бобринці.

3. Забезпечення облаштування місць короткочасного відпочинку для туристів, у тому числі – об'єктів обслуговування, стоянок автомобільного транспорту, кемпінгових зон вздовж магістральних автошляхів, а також поблизу популярних об'єктів природно-заповідного фонду.

4. Подальша розбудова туристичних комплексів: «Кропивницький дендропарк», «Онуфріївський дендропарк», дендрологічний парк «Веселі Боковеньки», Знам'янська бальнеологічна здравниця та паломницьких 77 центрів: Свято-Хрестовоздвиженська церква (с. Іскрівка Петрівського району), Свято-Богоявленський монастир (с. Диківка Знам'янського району) та інших. [68]

5. Розширення асортименту туристичних послуг, а саме: послуг розміщення, харчування, транспортного та інформаційно-рекламного обслуговування, а також поліпшення якості послуг закладів культури, спорту, побуту, розваг тощо, які спрямовані на задоволення потреб туристів.

6. Розвиток мережі доступних засобів тимчасового розміщення, зокрема молодіжних міні-готелів (хостелів), агросадиб.

7. Стимулювання розвитку та створення інфраструктури для різновидів активного й оздоровчо-спортивного, а також зеленого туризму.

8. Підготовка екскурсоводів-фахівців туристичного супроводу та їх акредитація; вжиття заходів щодо популяризації туристичного потенціалу області у всеукраїнському та міжнародному медіа-просторі.

9. Підтримка привабливих для інтерактивного залучення туристів народних промислів.

10. Створення сприятливих умов для залучення зовнішніх та внутрішніх інвестицій, впровадження інвестиційних та інноваційних проєктів, спрямованих на розвиток туристичної інфраструктури, підтримку середнього та малого підприємництва (зокрема в сільській місцевості та на депресивних територіях) в Кіровоградській області.

Реалізація ідеї створення туристсько-рекреаційного кластеру на території Кіровоградській області передбачає визначення механізму її запровадження, який доцільно реалізовувати з урахуванням ресурсної, управлінської та технологічної складової. Створення туристсько-рекреаційного кластеру в Кіровоградській області потрібно розглядати як інструмент посилення її конкурентних переваг, підвищення рівня зайнятості населення, поживлення ділової активності, формування позитивного туристичного іміджу.

Кластер, як активний та перспективний вид організації виробничо-комерційної взаємодії економічних суб'єктів буде виступати каталізатором позитивних соціально-економічних зрушень в Кіровоградській області і зростання ефективності суспільного виробництва. [69]

Висновки до розділу 4

Історико-культурний потенціал висловлює можливості розвитку туризму, закладені історико-культурними цінностями які є у регіоні.

Сприятливе поєднання природно-ландшафтних та історико-культурних факторів дозволяє розвивати та вдосконалювати різноманітні форми туризму та культурно-пізнавального відпочинку в Кіровоградській області. Велика різноманітність природних ландшафтів, наявність музейних об'єктів та пам'яток історії та культури дозволяють організовувати різноманітні екскурсійні та туристичні маршрути як для вітчизняних, так і для іноземних туристів.

Туристично-рекреаційний кластер створить унікальне середовище для розвитку інноваційної діяльності, підвищення продуктивності та рентабельності туристичних і інших підприємств області, що буде сприяти підвищенню конкурентноздатності та туристської привабливості Кіровоградської області.

Ініціативу щодо створення туристських кластерних об'єднань доцільно виявляти середньому та малому бізнесу. Організація та розвиток кластерів створить чимало переваг для структур усіх рівнів та масштабів, від підприємств та до регіонів. Наприклад, у сфері бізнесу за появи туркластера позитивними моментами можуть бути:

- можливість зменшення бар'єрів виходу ринку за рахунок уніфікації вимог у межах кластера;
- поява можливості досягнення ефекту під час організованого навчання персоналу;
- підвищення ефективності закупівлі спорядження, обладнання та продуктів інформаційних технологій;
- спрощення та підвищення одержання доступу до замовлень (клієнтів);
- перенесення позитивної репутації кластера з його учасників (бренди);
- поява можливості адаптації систем професійної освіти регіону (фінансування за рахунок бюджетів) до потреб підприємств кластеру;
- регіональні інноваційні та інші програми, реалізовані у регіоні, можуть враховувати інтереси кластера. [69]

Переважання економіки кластерів, а чи не окремих підприємств і галузей важливе й у регіональній економіці, де спостерігається висока географічна концентрація взаємозалежних галузей. Тут розвиток кластерів також принесе переваги:

- забезпечить підвищення зайнятості населення;
- залучить кваліфікованих спеціалістів;
- сприятиме розвитку суміжних секторів в економіці та сфері послуг.

ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ

Культурна спадщина – духовна, культурна, економічна та соціальний капітал невідшкодуваної цінності. Спадщина жити сучасну науку, освіту, культуру. Нарівні із природними багатствами, це головне підстава для національної самоповаги та визнання світовою спільнотою.

Сучасне суспільство усвідомило найвищий потенціал культурного спадщини, необхідність його заощадження та ефективного використання як одного з найважливіших ресурсів соціально-економічного розвитку територій.

Втрати культурних цінностей непоправні та незворотні. Будь-які втрати спадщини неминуче відіб'ються на всіх сферах життя нинішнього та майбутніх поколінь, призведуть до духовного збіднення, розривів історичної пам'яті, збідненню суспільства загалом. Вони не можуть бути компенсовані жодним розвитком сучасної культури, ані створенням нових значних творів.

Накопичення та збереження культурних цінностей – основа розвитку Цивілізації.

Туристична та екскурсійна діяльність є перспективним напрямом розвитку регіону, вона сприяє ефективному використанню природного, культурно-історичного потенціалу території. З одного боку, це допомагає сформувати культурну поінформованість населення, дає можливість відпочинку та оздоровлення; з іншого – сприяє економічному розвитку області, залученню додаткових коштів у регіональний бюджет, вирішенню питання створення додаткових робочих місць.

До об'єктивних складових розвитку екскурсійної діяльності регіону насамперед, можна віднести туристично-рекреаційні ресурси, тобто ту частину комплексу природних ресурсів регіону, яка важлива з погляду розвитку рекреації та туризму: кліматичні, бальнеологічні, біологічні та ін складові потенціалу, а також його історико -культурні ресурси. Внесок в об'єктивну основу туристичного образу вносять і існуючі, стійкі уявлення

про територію, що склалися у масового туриста в результаті знайомства з літературними, музичними, художніми творами, безпосередньо пов'язаними з територією, що розглядається. Часто подібні уявлення виявляються вирішальними для формування образу. У зв'язку з цим можна припустити, що однією з важливих складових робіт з розвитку екскурсійної діяльності на конкретній території стає використання природного та історико-культурного потенціалу[1].

Основними складовими історико-культурного потенціалу є різноманітні об'єкти та явища культурної спадщини, що мають як матеріальні форми існування (матеріальна спадщина, втілена в реальних пам'ятках історії та культури, відокремлення територій високої історико-культурної та природної значущості та ін.), так і нематеріальні форми об'єктивації у реальному географічному просторі (культурні традиції, що практикувалися в минулому або збереглися та підтримуються до теперішнього часу).

Проблеми збереження та використання, у тому числі й туристичного, історично сформованих форм матеріальної та нематеріальної спадщини неможливо розглядати без урахування характеристик вміщуючого природного ландшафту. Розмаїття структури та естетична привабливість ландшафтів значно підвищують історико-культурний потенціал регіону, роблять додатковий внесок у ефективність реалізації програми розвитку екскурсійної діяльності.

Історико-культурний потенціал регіону може бути охарактеризований інтегральним поєднанням чотирьох різноякісних оціночних показників, які виражаються індексами:

- 1) матеріальної історико-культурної та природної спадщини;
- 2) нематеріальної культурної спадщини;
- 3) естетичної привабливості території;
- 4) забезпеченості закладами культури.

Проблеми історико-культурного потенціалу району полягають у необхідності виявлення пам'яток матеріальної спадщини, підтримці та

розвитку елементів нематеріальної спадщини, а також у розвитку мережі закладів світської та православної культури, у розробці інноваційних проектів екскурсійної діяльності

Туристичний потік на Кіровоградщині останніми роками обмежувався кількома тисячами гостей. У той же час регіон має великий туристичний потенціал та великі можливості розвитку екскурсійної діяльності.

Основні рекреаційні ресурси на Кіровоградщині, які мають потенціал для використання в розвитку екскурсійної діяльності туристичні об'єкти – залишки укріплень Чорноліського городища (VII ст. до н.е.); фортеця Св.Єлизавети (XVIII ст.); комплекс кавалерійського юнкерського училища (XIX ст.); Свято-Покровська церква (1849); Греко-Володимирська церква (Кафедральний Собор, XIX ст.); Хрестовоздвиженська церква - усипальниця Раєвських (1833-1855 р.); комплекс лікарні Св.Анни – неоросійський стиль XIX-XX ст.; краєзнавчий музей (будинок у стилі модерн, 1885-1905 рр.); синагога XIX ст.; колишня гімназія (1891-1898 рр.); міська лікарня (1910–1913 рр.); колишній театр 90-х років XIX ст.; Свято-Вознесенська церква (1898–1912 рр.); Свято-Миколаївська церква (1853-1873 рр.); Онуфріївський парк XVIII ст.

В якості шляхів розвитку екскурсійної діяльності та вдосконаленню туристичного бізнесу Кіровоградської області запропоновано впровадження туристичного кластеру в регіоні.

Місія туристичного кластера повинна полягати у створенні образу Кіровоградської області як одного з найуспішніших центрів туризму України. Метою реалізації Стратегії є створення та розвиток сприятливих умов для просування продукції та послуг компаній, що входять до кластеру, на українському та зарубіжному ринках, підвищення добробуту та якості життя населення Кіровоградської області на основі розвитку туризму за допомогою реалізації спільних проектів учасників кластера.

Досягнення мети виділено такі стратегічні завдання:

- підвищення конкурентоспроможності учасників кластера на національному, міжнародному ринках;
- розвиток нових напрямів діяльності учасників кластера через різноманітні форми партнерських відносин;
- забезпечення просування учасників кластера на національному та міжнародному ринках;
- збільшення кількості робочих місць, а також організацій малого та середнього підприємництва у галузі туризму;
- розвиток партнерських відносин з органами державної влади всіх рівнів.

У рамках розвитку туристичного кластера та підвищення конкурентоспроможності учасників кластера на туристичних ринках, поряд з іншими, доцільно розвивати найперспективніші напрями в умовах Кіровоградської області: культурно-пізнавальний туризм (включаючи подійний туризм), екологічний туризм, автомобільний.

Таким чином, аналіз, комплексна оцінка історико-культурного потенціалу регіонів, що включає інтегральну оцінку матеріальної історико-культурної та природної спадщини, нематеріальної культурної спадщини, естетичної привабливості території, оптимальне використання є необхідним елементом формування сприятливого туристичного образу території, який забезпечить потужний поштовх розвитку екскурсійної діяльності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абрамов В. В. Проблеми та перспективи розвитку екскурсійної справи в Україні. URL: <http://www.spilnota.net.ua/ua/article/id-1890/> (дата звернення: 12.11.2021).
2. Безручко Л.С. Поняття рекреаційно-туристичний ресурс та підходи до класифікації. Вісник Львівського інституту економіки і туризму. Львів.ЛІЕТ, 2016 . № 11. С. 54-58.
3. Бейдик О.О. Рекреаційно-туристські ресурси України: методологія та методика аналізу, термінологія, районування.ВПЦ «Київський Університет», 2014. 395 с.
4. Бейдик, О. О. (2001). Рекреаційно-туристські ресурси України: Методологія та методика аналізу, термінологія, районування: Монографія. Київ.Київський університет.
5. Берданова О. Стратегічне планування місцевого розвитку: практ. посіб. Швейцарсько-український проект «Підтримка децентралізації в Україні» DESPRO. Київ.ТОВ «Софія-А», 2012. 88 с
6. Боголюбов В.С., Орловська В.П. Економіка туризму Економіка туризму. М.Академія, 2005. 192 с.
7. Борушак М. І. Стратегія розвитку туристичних регіонів. Львів. Інтелект-Захід, 2008. 280 с.
8. Браславська, О. В. (2018). Регіональні особливості рекреаційних ресурсів Черкащини. Рекреаційні ресурси та послуги гостинності в регіонах України: матеріали III Всеукраїнської Інтернет-конференції. Черкаси. Ю. А. Чабаненко, 11-14.
9. Бульба К. Млинарство на Монастирищині. Український млинологічний журнал. 2011. № 1. С. 74-75.
10. Вовк В.М. Об'єкти геологічної спадщини та перспективи розвитку геотуризму в межах Середнього Дніпро-Бузького межиріччя. Матеріали III Міжнародної науково-практичної конференції «Теоретичні і прикладні

напрямки розвитку туризму та рекреації в регіонах України». Кропивницький. КЛА НАУ, 2017. С. 133-144.

11. Вовк В.М., Мацібора О.В. Застосування геоінформаційних технологій в геотуризмі (на прикладі геологічних пам'яток Кіровоградської області). Теоретичні і прикладні напрямки розвитку туризму та рекреації в регіонах України: Зб. наук. праць / Ред. кол.: С.М. Неділько та ін. Кіровоград.КЛА НАУ, 2015.

12. Волошин І.М. Туристичні ресурси Кіровоградщини та їх геопросторове поширення. Теоретичні і прикладні напрямки розвитку туризму та рекреації в регіонах України: Зб. наук. Праць. Ред. кол. С.М. Неділько та ін. Кіровоград.КЛА НАУ, 2015.

13. Галасюк С. С. Організація туристичних подорожей та екскурсійної діяльності: навч. посіб. К. Центр учбової літератури, 2013. 178 с.

14. Гейченко М.В. Флоре Н.В. До питання вивчення і використання об'єктів геологічної спадщини України. Мінеральні ресурси України. 2014. № 3. С. 7-8.

15. Географічна енциклопедія України. В 3-х т. /Редкол.: О.М. Маринич (відп. ред.) та ін. - К. Вид-во «Українська енциклопедія ” ім. М.П. Бажана, 1993.

16. Геологічні пам'ятки України. за ред. В.І. Калініна, Д.С. Гурського. В чотирьох томах. Київ, 2007. Том II. 320 с.

17. Головне управління статистики в Кіровоградській області [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.kr.ukrstat.gov.ua>

18. Гонтаржевська Л.Г. Ринок туристичних послуг в Україні: [навч. посіб.] Гонтаржевська Л.Г. Донецьк: Східний видавничий дім, 2008. 180 с. 5

19. Дворська Л.А. Кластерна модель як фактор підвищення конкурентоспроможності сільського зеленого туризму / [Електронний ресурс]. Режим доступу : nerush.org/publication/download/konf2010.pdf

20. Державна регіональна політика України: особливості та стратегічні пріоритети. монографія; за ред. З.С. Варналія. К. НІСД, 2007. 768 с.

21. Дишловий І.М. Особливості функціонування регіонального рекреаційно-туристичного кластеру та його регулювання. *Економика и управление*. 2010. № 6.

22. Довгенко Я.О. Європейський напрям туристичної сфери України підтверджено студенткою спеціальності «Статистика». [Електронний ресурс]. Режим доступу: www.kspu.kr.ua

23. Домаранський А.О. Височинне Поінгулля і його цікаві місця [краєзнавча карта-схема] К.РСП, 2016. 1 арк.

24. Домаранський А.О. Водяні млини центральної частини Середнього Побужжя: локалізація, інвентаризація, сучасний стан. *Українські млинологічна студії*. 2017. - №8.

25. Домаранський А.О. Середнє Побужжя і його принади [краєзнавча картасхема] Кіровоград.СПД ФО Лисенко В.Ф., 2015. 1 арк.

26. Домаранський А.О. Туризм в Кіровоградській області: проблеми розвитку та основні принципи реорганізації. Матеріали III Міжнародної науково-практичної конференції «Теоретичні і прикладні напрямки розвитку туризму та рекреації в регіонах України». Кропивницький. КЛА НАУ, 2017. С. 45-54.

27. Домаранський, А. О. (2017) Туризм в Кіровоградській області: проблеми розвитку та основні принципи реорганізації. Теоретичні і прикладні напрямки розвитку туризму та рекреації в регіонах України: Матеріали III Міжнародної науково-практичної конференції. Кропивницький: КЛА НАУ, 45-54.

28. Економіка і організація туризму: міжнародний туризм. Під ред. І.А. Рябової, Ю.В. Забаєва, О.Л. Драчевой. М.КНОРУС, 2005.227 с.

29. Енергетика, історія, сучасність та майбутнє [Електронний ресурс]. Режим доступу: URL: <http://energetika.in.ua/ua/books/book-1/part-1/section3/3->

30. Ентин В.А. Геофизические феномены Украины. Мінеральні ресурси України. 2010. № 4. С. 18-25

31. Єфремова М. В. Основи технології туристського бізнесу: Навч. посібник. - М, 1999- 128 с.
32. Животовська В.Г., Салова І.М. Основні напрямки розвитку туристичної сфери в Кіровоградській області. Теоретичні і прикладні напрямки розвитку туризму та рекреації в регіонах України: Зб. 66 наук. Праць. Ред. кол. С.М. Неділько та ін. Кіровоград. КЛА НАУ, 2016.
33. Жуков А. А. Технология и организация операторских и агентских услуг : учебник / А. А. Жуков, С. О. Дерябина. - Москва: Академия, 2011- 301 с.
34. Закон України “Про природно-заповідний фонд України” від 16.06.1992 р. № 2456-ХІІ.
35. Замятина Н.А., Збарская А.В. Эксплуатация объектов всемирного наследия ЮНЕСКО в туризме // Вестник ГУУ. 2018. №1. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/ekspluatatsiya-obektov-vsemirnogo-naslediya-yunesko-v-turizme>
36. Ілляшенко С.М. Аналіз потенціалу ринку туристичних послуг Сумської області. Вісник Нац. техн. ун-ту "ХПІ" : зб. наук. пр. Темат. вип. Технічний прогрес і ефективність виробництва. Харків. НТУ "ХПІ". 2012. № 14. С. 65-67.
37. Ільїна О. В. Туризм. Рекреаційна географія. Поняття і терміни. довідник. Луцьк. Терен, 2018. 104 с.
38. Історико-культурний туризм: український та світовий досвід. Збірник матеріалів Міжнародної наукової конференції (Київ, 5 квітня 2019 р.) Редкол.: О. П. Реєнт (голова), В. П. Капелюшний, І. К. Патриляк, О. П. Гончаров, Н. В. Терес. К.: «Фоліант», 2019. 331 с
39. Каніщенко Н.Г. Кластери як фактор інноваційного розвитку регіонів. Роль інноваційних моделей розвитку і підвищенні конкурентоспроможності товарів та послуг: матеріали VIII Всеукраїнської науково-практичної конференції студентів і молодих вчених. Донецьк, 2006. С. 111-113.

40. Кизименко П. Пам'ять степів. Історичні нариси з минулого Кіровоградщини. Кіровоград. Поліграфічно-видавничий центр «Мавік», 2003. 246 с.
41. Кіровоградська обласна державна адміністрація [офіційний сайт] (електронний ресурс), режим доступу: <http://www.kr-admin.gov.ua/start.php?q=Struktur/Ua/kult.html>
42. Кіровоградська обласна державна адміністрація. Офіційний сайт. <http://www.kr-admin.gov.ua>
43. Кіровоградщина туристична [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://tourism.kr-admin.gov.ua/>.
44. Колотуха О.В. Рекреаційно-туристські ресурси Кіровоградської області. Кропивницький, 2016. 144 с.
45. Колотуха О.В. Геопросторова організація спортивного туризму: Монографія. Кіровоград: ФО-П Александрова М. В. , 2015. 448 с.
46. Колотуха О.В. Рекреаційно-туристські ресурси Кіровоградської області: монографія. Кропивницький: ТОВ “Поліграфічні послуги, 2016. 144 с.
47. Колотуха О.В. Ресурсно-туристський потенціал Кіровоградської області. Кіровоград: РВЦ КДПУ, 2002. 68 с.
48. Колотуха О.В. Розвиток екологічного туризму в Кіровоградській області та екологічні ризики. Теоретичні і прикладні напрямки розвитку туризму та рекреації в регіонах України: Зб. наук. Праць. Ред. кол. С.М. Неділько та ін. Кіровоград. КЛІА НАУ, 2015.
49. Колотуха, О. В. (2017) Використання рекреаційно-туристського потенціалу Кіровоградської області для розвитку регіонального туризму. Кіровоградщина – 2025: пріоритети і можливості розвитку. Кропивницький: “Ексклюзив-Систем”, 207-211.
50. Концепція розвитку туризму і курортів в Україні [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://tourism.gov.ua/>.

51. Космачова М.В. Геологічні пам'ятки Харківщини, їх використання та охорона. М.В. Космачова. Вісник ХНУ ім. В.Н. Каразіна, № 1070. Сер. «Екологія», вип. 9. 2013. С. 48-54.
52. Країни світу. Міжнародний туризм. Україна туристична. [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://svit.ukrinform.ua/turism.php?page=ukr_tur&id=23762.;
53. Крачило М.П. Краєзнавство і туризм. К. Вища школа, 2011. 191с.
54. Кузик С.П. Теоретичні проблеми туризму: суспільно-географічний підхід: монографія. Львів: Видавничий центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2010. 254 с.
55. Лаврик О. Сокілецький млинарський комплекс у спадщині водогосподарського будівництва на річці Південний. Український млинологічний журнал. 2011. № 1. С. 56-58.
56. Львівщина туристська. Путівник. М. В. Гончар, І. М. Малявська, В. М. Пшеничний та ін.; Упоряд. О. Є. Соломончук. Львів. Каменяр, 1986. 120 с.
57. Любіцева О.О, Панкова Є.В., Стафійчук В.І. Туристичні ресурси України. Навчальний посібник. К.:Альтерпрес, 2014. 369 с.
58. Любіцева О.О. Ринок туристичних послуг: геопросторові аспекти: навчальний посібник. 3-е вид., перероб. і допов. Київ. Альтапрес, 2006. 430 с.
59. Любіцева О.О. Туристичні ресурси України: навч. Посібник. К. Альтерпрес, 2007. 372 с.
60. Люта Н.Г. Ще раз про геологічні пам'ятки. Мінеральні ресурси України. 2012. № 1
61. Мазуркевич І. О. Інноваційні підходи в діяльності туристичного бізнесу. Вісник Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля. № 3 (227), 2016
62. Мальська М.П. Основи туристичного бізнесу: Навчальний посібник. Львів. Видавничий центр ЛНУ ім. І. Франка, 2003. 360 с.

63. Маслова Н.М. Соціокультурні передумови для рекреаційно-туристичної діяльності в Кіровоградській області. Культура народів Причорномор'я. 2009. № 176. С.201-205.

64. Матвійчук Л.Ю. Теоретичні основи типології та специфіки туристичних ресурсів. Економіка. Управління. Інновації. 2011. №1 (5). Режим доступу: http://tourlib.net/statti_ukr/matvijchuk2.htm

65. Матеріальна підтримка культурних проєктів: Світовий досвід та можливості застосування в Україні. Колективна монографія. Інститут культурології академії мистецтв України. К., 2010.

66. Мельниченко В. Водяні млина на українських землях у 16-17 ст. у XVI – XVII ст.. Український млинологічний журнал. 2011. № 1. С. 119.

67. Мельниченко О. А, Шведун В.О. Особливості розвитку індустрії туризму в Україні. 2017. 64 с

68. Миргородська О.Л. Соціально-економічні фактори розвитку туризму та рекреації в Кіровоградській області. Матеріали III Міжнародної науково-практичної конференції «Теоретичні і прикладні напрямки розвитку туризму та рекреації в регіонах України». Кропивницький. КЛА НАУ, 2017. С. 145-150.

69. Миргородська О.Л., Козинська І.П. Проблеми розвитку регіонального туризму та шляхи їх вирішення (на прикладі Кіровоградської області) . Теоретичні і прикладні напрямки розвитку туризму та рекреації в регіонах України: Зб. наук. Праць. Ред. кол.: С.М. Неділько та ін. Кіровоград.КЛА НАУ, 2016.

70. Міністерство культури України. Офіційний сайт. <http://mincult.kmu.gov.ua>

71. Мокієць В. Методичні засади вивчення та типізації геологічних пам'яток як природоохоронних об'єктів та їх застосування при геологічному довивченні аркуша «Корсунь-Шевченківський». Геолог України. 2012. № 4. С. 86-96

72. Мошняга Е.В. Основные тенденции развития туризма в современном мире. Вестник РМАТ. 2013. № 3.

73. Неділько С.М. Туристичний кластер як інноваційний шлях розвитку туризму в Кіровоградському регіоні .Теоретичні і прикладні напрямки розвитку туризму та рекреації в регіонах України: Зб. наук. Праць. Ред. кол.С.М. Неділько та ін. Кіровоград.КЛА НАУ, 2015.

74. Новикова В.І. Використання засобів розміщення в рекреаційній діяльності. Наук. вісн. Херсонського держ. ун-ту. Серія «Географічні науки». 2016. № 5. С. 119–127.

75. Новикова В.І. Звичайна та специфічна інфраструктура рекреаційної діяльності. Туризм і гостинність: вчора, сьогодні, завтра : матер. III Міжнар. наук.-практ. конф. (12–13 жовтня 2016 р., м. Черкаси). Черкаси. О.М. Третьяков, 2016.

76. Олійник Я.Б. Теоретичні основи туризмології: Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів. К. Ніка-центр, 2005. 316 с

77. Онойко Ю.Ю. Передумови, проблеми та перспективи розвитку сільського туризму на території Кіровоградської області. Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія Географічні науки. Херсон, 2017. № 7. С. 221- 225.

78. Паньків Н. Туристичне ресурсознавство: Навчальний посібник. Львів.Український бестселер, 2011. 238 с.

79. Паньків Н.Є., Сучасний стан та перспективи розвитку подієвого туризму в Україні на прикладі розробленого івент-туру «Відкрий для себе покуття» [Електронний ресурс]. Науковий вісник НЛТУ України. №5. 2018. С.78. Режим доступу: <https://cyberleninka.ru/article/v/suchasniy-stan-ta-perspektivi-rozvitkupodievogo-turizmu-v-ukrayini-na-prikladi-rozroblenogo-ivent-turu-vidkriy-dlya-sebepokuttya>

80. Парфиненко, А.Ю. Туристичне країнознавство. А.Ю. Парфиненко. Харків, 2009. 288 с.

81. Петранівський В. Етнокультурний і етнофестивальний туризм: теорія і практика. 2014. 202 с.

82. Плахтій Ю. [Електронний ресурс].Ю. Плахтій. Вежа. 2018. Режим доступу: <https://vezha.vn.ua/do-vinnytsi-pryyihalo-65-lytsariv-na-turnir-prysvyachenyj-pam-yatizagybloga-pid-chas-revolyutsiyi-gidnosti-vinnychanyna-fotoroportazh/> Покоłodна М. М. Організація екскурсійної діяльності : підручник / М. М. Покоłodна ; Харків. нац. ун-т міськ. госп-ва ім. О. М. Бекетова. – Харків : ХНУМГ ім. О. М. Бекетова, 2017. – 180 с.

83. Покоłodна М.М., Писарева І.В. Розвиток туристської інфраструктури: регіональний аспект. – Інфраструктура ринку Електронний науково-практичний журнал. Випуск 28, 2019. С.209-218 http://www.marketinfr.od.ua/journals/2019/28_2019_ukr/33.pdf

84. Радіонова О.М. Івент туризм: поняття, сутність, функції. Стратегічні імперативи розвитку туризму та економіки в умовах глобалізації : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої 10-річчю факультету міжнародного туризму та управління персоналом Запорізького національного технічного університету, м. Запоріжжя, 30–31 березня 2017 р. : в 2 т. / колектив авторів ; за заг. ред. проф. В. М. Зайцевої ; Запорізький національний технічний університет. Запоріжжя.«Просвіта», 2017. С. 298-300

85. Романюк С. Туристична галузь України. С. Романюк [Електронний ресурс]. Режим доступу : <http://novosti-turbiznesa.info.>;

86. Руденко В.П. Географія природно-ресурсного потенціалу України. – Львів: Каменяр, 1993. 362 с.

87. Середницька Л.П., Гуменна Т.В. Пріоритетні напрями розвитку туристичних послуг України. Економіка і суспільство. 2018 Випуск 18. С.695.

88. Сеух І.В. Концептуальні основи формування системи туризму в Україні. Вісник ЖДТУ. Серія: економічні науки. 2016. №1 (75). С. 113-122.

89. Смаль І.В. Туристичні ресурси світу. І.В. Смаль. Ніжин: Видавництво Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя, 2010. 336 с.

90. Створення нової бази даних [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://stud.com.ua/53365/informatika/stvorennya_novoyi_bazi_danih

91. Стеченко Д.М., Бісовська Т.М. Світова практика кластеризації підприємств [Електронний ресурс]. Режим доступу : http://journals.khnu.km.ua/vestnik/pdf/ekon/2010_5_4/315-318.pd

92. Столярчук Н.В., Остапенко О.М. Проблеми становлення та розвитку сфери сільського (зеленого) туризму в Кіровоградській області .Теоретичні і прикладні напрямки розвитку туризму та рекреації в регіонах України: Зб. наук. Праць.Ред. кол.: С.М. Неділько та ін. Кіровоград: КЛІА НАУ, 2015. С. 184-193.

93. Стратегія розвитку Кіровоградської області на період до 2025 року [Електронний ресурс] Режим доступу: <http://www.kradmin.gov.ua/Strategy/Ua/716-1.pdf>

94. Тараненко Антон: «В туризмі немає проблем – є нові виклики» // Українська туристична газета. – 2019. – № 7 (161) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://www.utg.net.ua/articles/anton_taranenko_%C2%ABv_turizm%D1%96_nema_e_problem_-_e_nov%D1%96_vikliki%C2%BB

95. Тищенко А.Н., Петрова Н.Б. Особенности формирования туристского кластера. Социально-экономическое развитие Украины и её регионов: проблемы науки и практики. Харьков. ИД «Инжэк», 2010. 323 с.

96. Туризм і місто: досвід, проблеми та перспективи: монографія / за заг. ред. І.М. Писаревського; Харк. нац. акад. міськ. госп-ва. Х.ХНАМГ, 2011. 284 с.

97. Туристичні маршрути Кіровоградщини [Електронний ресурс]. Режим доступу : <http://tourism.kr-admin.gov.ua/>

98. Устименко Л. М. Історія туризму : навч. посіб. Ю. Л. Афанасьєв, Л. М. Устименко. К. Альтерпрес, 2008. – 354 с.

99. Хасбулатова Б.М. Определение приоритетных направлений развития регионального туризма в условиях экономического кризиса. УЭПС. управление, экономика, политика, социология. 2015. № 2. С. 77–81

100. Худо В. Інвестиційні можливості туристичної сфери України. Вісник Львівського університету. Серія міжнародні відносини. 2008. Вип. 24. С.351-358.

101. Чорненька Н.В. Організація туристичної індустрії: навч. посіб. К. Атіка, 2006. 264 с.

102. Школа І.М., Ореховська Т.М., Козьменко І.Д., Лощенюк І.Р. Менеджмент туристичної індустрії. Чернівці: Книги .XXI, 2012. 595с.